

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

SOFIA UNIVERSITY
ST. KLIMENT OHRIDSKI

**СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“**

ГЕОЛОГО-ГЕОГРАФСКИ ФАКУЛТЕТ

Катедра „Регионална и политическа география“

РАЛИЦА ГЕНАДИЕВА ЛУКАНОВА

**ПОЛИТИКОГЕОГРАФСКИ АНАЛИЗ НА ЕЛЕКТОРАЛНОТО
ПОВЕДЕНИЕ В ОБЩИНА БЯЛА СЛАТИНА СЛЕД 1990 г.**

Дисертационен труд за придобиване на образователна
и научна степен доктор – научна специалност 01.08.13.

География на страните /Регионална и политическа география/

Научен ръководител: проф. д-р Марин Русев

София, 2024 г.

Дисертационният труд е обсъден и насрочен за защита на разширено заседание на катедра „Регионална и политическа география“ към ГГФ на СУ „Св. Климент Охридски“, проведено на 29.01.2024 г.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 2024 г. от часа в зала № на СУ „Св. Климент Охридски“.

Материалите по защитата са на разположение в деканата на ГГФ, стая 259 (северно крило) на СУ „Св. Климент Охридски“, бул. „Цар Освободител“, 15.

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е

УВОД	3
ПЪРВА ГЛАВА. ТЕОРЕТИЧНА СЪЩНОСТ И МЕТОДОЛОГИЧНИ АСПЕКТИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО	6
1.1. Обществени науки и електорално поведение на населението	6
1.2. Пространствени особености на изборните резултати. Поведенческа и електорална география	11
1.3. Научно-методологична същност на електоралната география	14
1.4. Политически партии и изборителни системи в България – кратък хронологичен преглед	15
ВТОРА ГЛАВА. ОСОБЕНОСТИ НА СОЦИАЛНО- ИКОНОМИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ И ЕЛЕКТОРАЛНОТО ПОВЕДЕНИЕ В ОБЛАСТ ВРАЦА	17
2.1. Комплексна географска и социално-икономическа характеристика	17
2.2. Фактори, влияещи върху електоралната активност и изборните резултати	21
2.3. Сравнителен хронологичен и хорологичен анализ на изборните резултати	24
ТРЕТА ГЛАВА. ГЕОГРАФСКИ ПАСПОРТ И ЕЛЕКТОРАЛЕН ПОРТРЕТ НА ОБЩИНА БЯЛА СЛАТИНА	27
3.1. Сравнителна оценка на комплексния географски потенциал на община Бяла Слатина – природно-ресурсни и социално- икономически аспекти	27
3.2. Особенности на електоралното поведение	30
3.3. Вътрешни междуселищни различия в електоралното поведение	35
3.4. Съвременна социално-демографска ситуация и електорални настроения - анкетно проучване	38
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	43
ОСНОВНИ ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	50
ПУБЛИКАЦИИ СВЪРЗАНИ С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	50

УВОД

Актуалност на темата

Състоянието и динамиката на обществено-политическия живот в България е резултат от множество процеси, формирали се под въздействието на различни външни и вътрешни обстоятелства. В условията на бързо развиващия се свят значително нарастват обществено-политическите отношения и културните връзки между отделните региони, организации, общества и групи.

Либерално-демократичните процеси в страната след 1990 г. предизвикват значителни изменения в обществените отношения. Новата политико-икономическа среда е свързана с поява на гражданско общество. Първостепенно значение придобиват изборните права и възможността за регулиране и взаимен контрол между институции, управляващи и управлявани. В конкретен план общините придобиват реални възможности да формулират свои политико-икономически приоритети чрез механизмите на местното самоуправление. Вотът на избирателите става политически избор на териториалната общност, а локалните електорални резултати са предимно основа за политическа консолидация или фрагментация на властови съотношения между местните партийни структури.

Съвременният регионален анализ на електоралното поведение има голям практико-приложен потенциал и може да се използва, както на национално, така и на регионално/местно ниво. Това дава възможност да се акцентира върху връзката на вота със социално-демографски и културно-политически особености на локално ниво. Така спецификата по места става своеобразен селищен знаменател, чрез който изпъкват партийно-политически послания, позиции и управленски резултати. Това налага апробирането на работна хипотеза, даваща възможност общотeorетичните постановки и националните фонове резултати да бъдат сравнени на областно и общинско ниво.

В този смисъл предлагаме актуално изследване, засягащо българския политически процес в географски пространства, характерни с утвърдени във

времето политически предпочитания, които в определени периоди търпят специфична динамика. Хронологичното им проследяване е в основата на настоящия труд. Според нас задълбоченото познаване на специфичните особености в развитието на отделни селища и териториални единици е предпоставка за повишаване на географската ефективност и справедливост в развитието на страната като цяло.

Обект и предмет на изследването

Главен **обект** на настоящото изследване е 6-и многомандатен избирателен район Враца с основен фокус върху община Бяла Слатина при съобразяване с общонационалните политически процеси, социално-икономически особености и културни спецификации. **Предмет** на изследването са поведенческите особености или по-конкретно – процесите, свързани с електоралното поведение на населението. Научният анализ се провежда през призмата на специфичната българска политическа система и общата електорална традиция в страната. Така се формира базова основа за анализ на влияещите фактори, извеждане на значимите причинно-следствените връзки и анализ на електоралните тенденции.

Главна цел и основни задачи

Цел на настоящото изследване е чрез факторен анализ да се разкрият характерните особености и тенденции на изборния процес и електоралното поведение в община Бяла Слатина на фона на националните и регионални общественополитически дадености в относително широкия исторически диапазон след 1990 г.

За да се постигне така дефинираната цел е необходимо да се решат следните основни задачи:

- да се разкрие научно-теоретичната същност на изследванията, свързани с изборния процес и електоралното поведение, като се дефинира мястото на електоралната география в системата на обществените науки, политическата и поведенческата география, и се проследят особеностите на политическите процеси в България след 1989 г. и свързаните с това изменения на партийните и избирателните системи;

- да се анализират особеностите на съвременното социално икономическото развитие в област Враца и водещите фактори, оказващи влияние върху изборния процес и електоралното поведение на населението след 1990 г.;

- да се анализират специфичните социално-икономически, демографски и обществено-политически пространствени (вкл. локални) диференциации в община Бяла Слатина като база за дефиниране на електорални тенденции и представяне на прогнозни основи с акцент върху корелацията между поведенчески настроения и изборни резултати. Като водещи изследователски подходи в това отношение се използват ефектите на електоралната поведенческа памет в съчетание с утвърдени анкетни, индексни и други корелационни подходи.

Методология на изследването

Изследването предполага използването на разнообразни методи на изследване, които да дадат възможност за реализация на широк спектър от научно обосновани резултати с висока степен на практическа приложимост. В този смисъл са използвани редица общи и частни научни методи, свързани с основополагащите принципи на дедукция/индукция (анализ/синтез), хронологичния (исторически), хорологичния (пространствен), системен/системно-структурен (комплексен, многомерен), математико-статистически. С традиционен за географските изследвания характер са описателния, сравнителния, картографския, анализ на пространствените взаимовръзки. С цел изследването да придобие ясно изразена пространствено-географска и системно-структурна същност са представени многобройни карти, картосхеми, картодиаграми, графики, фигури и таблици. Така до голяма степен се игнорира присъствието на неефективни от изследователска гледна точка статистически данни с абсолютна информация, от която трудно могат да се изведат изводи без допълнителна математическа обработка.

Уникален подход за изследваната от нас интердисциплинарна научна област и проблематика е използването на специфични времеви натрупвания, отличаващи се с ясно изразена пространствена диференциация, които обозначаваме с условното наименование „електорална поведенческа памет“.

Изключително благоприятна предпоставка за нейното апробиране е лесно достъпната твърде подробната електорална статистика (вкл. на ниво секции, малки квартали и селища).

Спецификата на обекта, предмета и целта на изследване, както и произтичащите задачи предопределят необходимостта от използването на индексите на локализация и концентрация на привърженици, както и на т. нар. географски паспорти. За по-голяма достоверност на получените резултати по отношение на факторите, имащи отношение към електоралните нагласи и поведенческите аспекти на гражданите е използван анкетният метод със задълбочен анализ на дескриптивна статистика между отделните променливи.

Основните източници за събиране на информация са данните, изложени от Централната изборителна комисия за изследвания период, данни от СИК и РИК, Националният статистически институт, както и справочници, даващи информация за демографския профил на населението на национално, областно и общинско ниво. Използваната статистическа информация е приспособена за целите на научния анализ.

ПЪРВА ГЛАВА. ТЕОРЕТИЧНА СЪЩНОСТ И МЕТОДОЛОГИЧНИ АСПЕКТИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

1.1. Обществени науки и електорално поведение на населението

В исторически план поведението на населението винаги е било обект на специално внимание от страна на редица мислители, учени и изследователи. Тяхното интерпретиране предопределя днешната роля и значимост на науки като политологията, културологията, социологията, психологията, псефологията, демографията, икономиката, история, екологията и други, които изследват и дават обяснение за поведението на индивидите и имат отношение към електоралните процеси в обществото.

Политологията е наука, без която е невъзможно да се изследват социалните феномени и развитието на процесите в обществената сфера. Тя е синкретична наука, която изучава теорията на политиката, процесите и явленията в развитието на властта,

държавата, политическите системи, както и отношенията между различните социални групи в обществено-политическия живот (Манолов, 2013).

Освен политологията съществен принос за изследване поведението на населението има културологията. Широко разпространената интерпретация се базира на изучаване на съдържанието, структура, динамика, механизми на възникване, идентифициране и предаване на ценности. Предмет на въпросната дисциплина е изучаването на културата като социалния опит на гражданите на определена държава или цивилизация, който се изразява в нормите, обичаите и творческия компонент на тяхната дейност, а също така се предава между различни поколения под формата на определени ценности. Културологията е в състояние да включва механизми, чрез които населението на дадена територия предава своите ценностни ориентации, идеологически предпочитания, традиция, религия, изкуство, възгледи, изборно поведение и други.

Особена значимост за науката има Уайт¹ (1949), който обосновава същността на културата. Според него тя се дели на три подсистеми: технологична (инструменти за производство, средства за живот, материали за изграждане на жилища, средства за нападение и отбрана и други); социална (видове колективно поведение) и идеологически (идеи, вярвания, традиции). Авторът прави важно разграничение между културната наука и съществуващите свързани дисциплини. Например, ако говорим за социология, то според него тя е характерна за изучаването на комуникацията между човека и обществото. От своя страна културологията трябва да бъде свързана с изучаването на ролята на традициите, обичаите, миналото и идеологията. Според него всеки човешки индивид се ражда в дадена културна среда, така както и в дадена природна среда. Културата, в която е роден и израства, тя формира неговото поведение.

Важно значение за това да разберем електоралното поведение на населението има науката психология. Човекът е социална категория, която включва в себе си общ манталитет, определени нагласи към света и почти тъждествени ценностни ориентации. Докато социологията има за цел да анализира модела на поведение на индивида или група от хора, психологията се фокусира върху индивид, като изучава неговото поведение, мисли, чувства и психични характеристики в определен времеви период. Науката обръща внимание и на причините, които стимулират индивида да следва определена религия, вяра, култура, обичаи, подкрепа за политическа партия и други.

¹ Лесли Алвин Уайт (1900 — 1975) е американски антрополог и културолог, известен с приноса си към теорията за културната и социалната еволюция.

Научните изследвания върху човешкото поведение се базират на широк набор от методи, заимствани от философията, биологията, психологията, историята, географията, политологията, псефологията, икономиката, демографията и много други. Засилените интердисциплинарни връзки между тези науки се определят от някои автори като своеобразна „поведенческа революция“.

Икономиката, демографията, екологията, историята, правото, антропологията също имат допирни точки и дават обяснения за човешкото поведение и по-конкретно електоралното такова. Взаимната обвързаност между политическите и икономическите обществени приоритети е в основата на тесните методологични връзки на икономиката с културологията, социологията и политологията, а чрез тях и със съответните допирателни направления в географията – културна, социална и политическа.

Регионалистиката е интердисциплинарна наука, която също има отношение към процесите на регионализация (географски, политически, икономически, социални, културни и други). Важен научен принос в това отношение има Isard (1962)², който определя регионалната наука като ново междудисциплинарно поле в обществените научни направления. Тя съсредоточава вниманието си върху пространствените измерения на човешката дейност в разнообразните ѝ структури и върху значението им за разбирането на социалните особености и общественото поведение. Авторът очертава трансформацията на регионалната икономика в регионализъм чрез разширяване на базата от фактори, не само икономически, но и политически.

Изследователите на политическото и електорално поведение в най-голяма степен се опитват да обяснят детерминантите на политическия избор. В основата на техните изследвания стои въпросът за причините, които карат отделния човек и социалните групи да се ориентират в политическото пространство и да изберат една или друга политическа партия в условията на многопартийната демокрация.

При изследване на електоралното поведение значение има психосоциален подход. Това е и вторият тип поведение, който възниква след Втората световна война. С развитието на социологията като наука и прилагането на анкетни методи се събира представителна за общността информация, на основата на допитване до отделни индивиди. Това дава възможност за разширяване на научното направление, защото по този начин възникват нови възможности за обяснение на електоралното поведение и предпочитанията на избирателите. Обект на изследване е индивидът с неговите

² Американски икономист и географ - основател на регионалната наука (регионализъм).

характеристики, на чиято основа се диференцират различни ценностни системи. Целта е да се покаже причинно-следствената връзка между ценностните системи и политическия избор.

Според Downs (1957) политическият избор се основава на критерия за очакваната полза и всеки гражданин гласува за тази партия, която ще му предостави най-голяма изгода в сравнение с другите политически играчи. По този начин се формира концепцията за икономическото гласуване, според която избирателите са два типа – твърди и колебаещи се.

Твърдите избиратели се подразделят на два типа – традиционалисти и ориентирани към ценности рационалисти. Традиционните тенденциозно подкрепят винаги една и съща партия. Тяхното изборно поведение се определя преди всичко от навика, от доминиращото поведение на общността, в която живеят или работят, от влиянието на партийни лидери, на техните мнения, под въздействието на определена група от хора или конкретна новинарска медия. Втората група от т.нар. твърди избиратели формират своето решение за гласуване като се ръководят от определени ценности, свързани с партийния или личностния имидж, политическата програма и върху вижданията и възгледите за управление.

Колебаещите се избиратели също разделят на две отделни групи – рационални и емоционални. Рационалният колебаещ се избирател се ръководи от определени цели и взема решение кого да подкрепи на базата на калкулация на ползите и загубите, които той ще получи, ако подкрепи една или друга политическа партия/коалиция. Емоционалният избирател определя спонтанно своята подкрепа като се ръководи от своето емоционално моментно състояние. От гледна точка на партийните структури, мобилизацията на тези различни типове електорат става чрез различни стратегии и техники, по различно време и начин, чрез различни похвати и послания.

Някои изследователи на електоралното поведение отбелязват, че стимул за участие на избирателя в избори е способността на групата, към която принадлежи, реално да осъществи програмните платформи и обещания. В тази връзка Tingsten (1937) подробно изучава електоралната статистика в няколко европейски държави и обособява твърдението, че „работниците, живеещи в типично пролетарски райони, гласуват за социалистите по-често, отколкото работниците, които живеят извън тези райони”.

Съществено значение за електоралното поведение в научната теория има научния труд на Rokkan and Lipset (1967). Авторите създават т.нар. теорията на кливиджите³, която изследва и описва един по-широк процес при динамиката на партийните системи в европейските демокрации през 60-те години на XX век. Според тях това са основните елементи, спомагащи за оформянето на модерните западни общества и за създаването на фактори, които да оказват влияние върху изборните резултати. Според тях корените на повечето западно европейски партии могат да бъдат обособени в четири обществено-исторически кливиджи или още наричани „социални разслоения“. Това са: център-периферия; държава-църква; град-село; собственици-работници.

Използвайки изследването на Липсет и Рокан, Карасимеонов (2019) също търси отговор на въпроса кои са основните кливиджи, които формират българската партийна система след 1989 г. Според него първият и основен кливидж, който разделя българското общество след началото на прехода е на „комунисти“ и „антикомунисти“, като БСП се явява партийен представител на първата група, а антикомунистическите партии – съответно на втората. Според него втората партийна система започва през 2001 г., като последица от функционирането на пазарната икономика и конфликтът между възприетите по време на тоталитарния период условия на труд и изискванията на свободния пазар. В резултат на това авторът идентифицира кливидж между „губещи“ и „негубещи“/„печеливши“ от прехода. Други възможни кливиджи са между София и малките градове и села в по-западаци региони. Авторът извежда и кливиджи, основани на леви, центристски и десни идеологии, както и такива базирани на национализъм, историческо минало и поколенчески виждания за живота. Разгледаните кливиджи биха могли да намерят проекция в партийната система, но това зависи от степента на интегриране на ценностите им в партийните платформи на политическите партии. Карасимеонов (2019) обръща специално внимание на събитията между Украйна и Русия, започнали през 2014 г., които възобновяват затихналия в българската история кливидж, формиран на основата на „в подкрепа“ или „срещу“ руската политика. Като най-отявлен поддръжник на руската политика в България към настоящия момент се отличава партия „Възраждане“ и отчасти членове на БСП.

³ Понятието „кливидж“ от английски език означава „разцепване“ или „разслоение“. Цялостно разработване на концепцията за политическите кливиджи правят Сиймор Мартин Липсет и Стейн Рокан в своето произведение от 1967 г. „Партийни системи и електорално разпределение: крос-национални перспективи“ (Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives).

Обобщено може да се каже, че всички обществени науки се занимават с човешкото поведение, но се съсредоточават върху различни негови страни. Връзките между политология, социология, културология, психология, география, икономика и всички други допирни науки са особено важни, защото благодарение на тях може да тълкуваме политическото и електорално поведение и да анализираме участието на населението в изборния процес.

1.2. Пространствени особености на изборните резултати. Поведенческа и електорална география

Географията е един от най-важните фундаменти на научното познание. Поради тази причина съществуват многобройни опити, целящи дефиниция на географската наука. Общественият блок географски науки има пространствено дефиниран обект на изследване. Главни „конкуренти“ на географията са обществените науки: история, икономика, политология, демография, социология, психология, културология, право и други. Всяка една от тях е успяла да докаже своята частна изследователска методология, но едновременно с това използват и универсален пространствен метод на изследване.

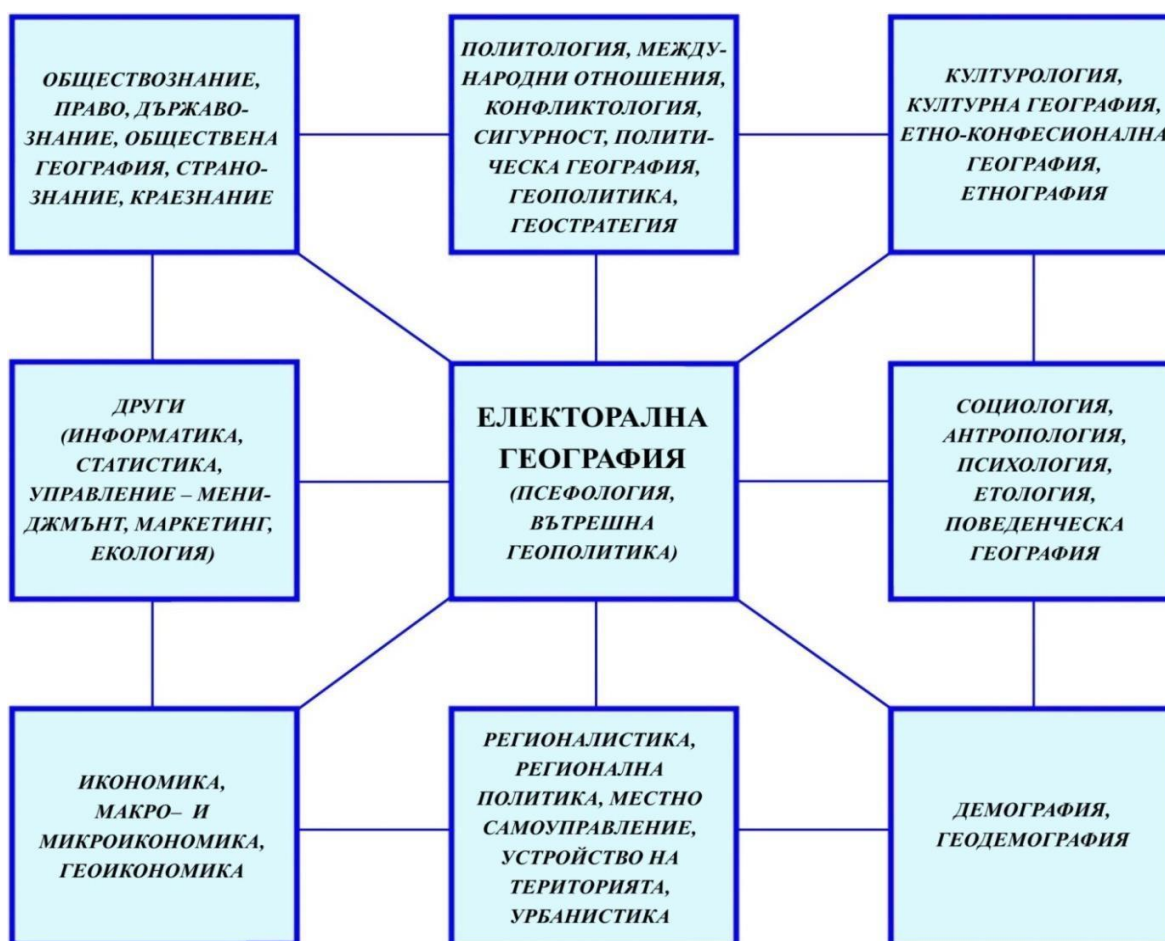
Географията осъществява тесни методологични връзки с философията, историята, демографията, политологията, икономиката, социология, правото, психологията, екологията, биологията, химията, физиката, геологията, математиката и много други научни направления. Универсален знаменател за обединяването им е пространството, като арена на конкретно взаимодействие между природни и обществени феномени. Чрез тази особеност на географията заема специфично място в системата на науките, тъй като използва универсална методология на изследване, проектираща природни и социални процеси върху пространствена основа. В основата на тази методология, според Кедров (1987), лежи т. нар. геометод.

Един от изявените представители на този подход е Lacoste (1986, 1993, 2005, 2006). Според него най-тесният смисъл на геополитиката не трябва да бъде разглеждането ѝ като „цялостна наука“ със свои закони и принципи, които позволяват да се съпоставят виждания за „вярно или невярно“, „справедливо и несправедливо“. Тя трябва да бъде възприемана по-скоро като рационален подход за анализ на комплекса от схващания и

противоречиви аргументи, изразяващи съперничеството между различни политически власти за суверенитет на дадени територии.

Развитието на електоралната география през последните десетилетия стимулира не само връзките на географията с другите науки. Нарасналият интерес към пространствените аспекти на електоралното поведение води и до задълбочаване на вътрешните интеграционни процеси в нея. Типични примери за значителния интеграционен потенциал на електоралната география са тесните ѝ връзки с регионалните географски изследвания, засягащи важни проблеми с висока практическа стойност като регионална политика, регионална ефективност, регионална справедливост, устройство на територията, законодателство, изборно райониране и други (Фиг. 2).

Фигура 2. ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНИ ВРЪЗКИ НА ЕЛЕКТОРАЛНАТА ГЕОГРАФИЯ

Източник: Ташева, 2022 г.

За целите на настоящото изследване най-голяма значимост имат интердисциплинарните области на културната, поведенческата и електоралната география, както и тяхната прагматична значимост за местното самоуправление и центро-периферните дифузни отношения по направлението селища и местни общности – регионална и държавна власт. Основните подходи в това отношение са тясно обвързани и с проблемни области като партийно-политическа представителност, регионална ефективност и справедливост, изборно законодателство и райониране и други.

Електоралното поведение е многопластова категория, която включва едновременно участие и неучастие на индивида в изборния процес. И при двете действия съществуват причини, които се коренят в индивида, и в обществото. Гласуването е съзнателно действие, индивидуално или колективно, което цели да въздейства върху политическия процес като цяло и върху вземането на политическия решения в частност. Политическото неучастие от своя страна е изолиране от политическия процес или временно отстъпване от електорална активност. Като форма на поведение то също има основания и причинно-следствени връзки. За целите на настоящето изследване важно значение ще има „участието“ и „неучастието“ на индивида, определящо избирателната активност. Електоралното участие от своя страна е пряко свързано с изборните резултати.

Обобщено може да се сподели, че електоралното поведение е съвкупност от множество обстоятелства и фактори, но изначално то се разглежда в контекста на политическото поведение като вид социално действие и в този смисъл произтича интердисциплинарното препокриване в предмета на изследване на поведенческата и електорална география. Вследствие на това са обособени основни критерии, оказващи влияние върху изборния резултат и електоралната активност, като условно могат да бъдат характеризирани като природни, демографски, социално-икономически, историко-политически, политологични и електорални.

1.3. Научно-методологична същност на електоралната география

Всяко едно научно изследване включва необходимостта от използването на определена методология. Електоралната география използва множество методи за научни изследвания, които най-общо могат да се разделят на четири главни групи – общонаучни методи, теоретични, методи на социалните науки и емпирични методи. Първите включват анализ, синтез, дедукция, индукция, аналогия, класификация и моделиране. При теоретичните методи важно значение заема структурно-функционалният анализ, функционалният подход, институционалният подход в политологията, комуникационният подход, както и сравнителният метод. Методите от социалните науки са следните: икономически, психологически, социологичен и антропологичен метод. Най-използваните емпирични методи са наблюдение, анализ на документи, експертна оценка, анкетиране, интервю и други.

Анализът в електоралната география в най-голяма степен се основава на изборните данни и информационно зависи от изборната статистика. При обработката им, в съчетание с възможностите на електоралната карта, е възможно да се произведат множество описателни и сравнителни характеристики. Едни от основните количествени методи, който ще бъде приложен в дисертационния труд е под общото наименование геотехники - пространствен анализ и географски информационни системи (ГИС).

Развитието на електоралната география като научно направление изисква повече от установяване на емпирични факти. Научното обяснение се основава на анализ на голям обем количествени данни, изпълнен с оригинална методика и цели оценка и анализ на процесите. Важно значение за настоящата работа е осъществяването на анкетно проучване с цел проследяване на партийните предпочитания и факторите, оказващи влияние върху електоралното поведение в община Бяла Слатина. Методология на изследването включва прилагането на дескриптивна статистика, еднофакторен дисперсионен анализ, едномерно честотно разпределение и корелационен анализ.

Извеждането на качествени аспекти при анализ на електорални настроения на населението или конкретни изборни резултати е свързано с използването на специфични метрики – най-вече чрез използването на ефективни индекси, коефициенти, показатели. С важна методологическа стойност за настоящото

изследване е регионализмът, който отразява синтезът на различни подходи за регионалните научни изследвания. Част от методите на регионалния анализ на Isard (1962) са използвани в контекста на политическото поведение с цел даване на реална представа за електоралното поведение в общината и прилежащите към нея населени места. Индексът на локализация и този на концентрация на привърженици са с особено значение, тъй те показват пространственото влияние на различните политически сили.

За разлика от корелационния подход на индексите, съществено важен за настоящето изследване е метода на „географски паспорт“. Паспортът дава възможност да се направи изследване на определена административно-териториална единица (област, община, град, село или други) чрез статистически данни за редица природни, икономически, демографски, екологични, културни и прочие показатели. Всички тези показатели ще бъдат анализирани и чрез тях ще се установи дали те имат роля за формирането на електоралните нагласи и крайният вот на избирателите, динамиката на избирателната активност и разпределението на мандати, степента на гражданска мобилизация и участие в политическия живот. Чрез обособяването и анализирането на тези числови параметри се разкриват специфични обществени и природни особености на изследваното географско пространство.

1.4. Политически партии и избирателни системи в България – кратък хронологичен преглед

Периодът след 1989 г. за първи път създава условия у нас за формирането на демократично републиканско управление от парламентарен тип. На тази база започва да функционира пропорционална избирателна система на местно, национално и европейско ниво, като изключения правят президентските избори и някои опити за внедряване на смесена избирателна система (например парламентарните избори през 2009). Учредени са нови в юридически смисъл партии, започва периодично провеждане на различни видове избори. Постепенно се формират относително трайни електорални предпочитания, както от гледна точка на социалните прослойки, така и в регионален план. Партиите се превръщат в типични посредници между гражданското общество и държавното управление и носят съществена обществена отговорност (Карасимеонов, 2019).

За периода 1990 - 2023 г. регистрираните политически партии в страната са 132⁴, като на последните парламентарни избори през 2023 г. са участвали 21 партии (Таб. 2). Това показва слаба партийна системност и нестабилност на вота.

Таблица 2. ЧАСТ ОТ ПАРТИИТЕ С РЕЗУЛТАТ НАД 4% ОТ ДЕЙСТВИТЕЛНИТЕ ГЛАСОВЕ НА ПРОВЕДЕНИТЕ ПАРЛАМЕНТАРНИ ИЗБОРИ В ПЕРИОДА 1991 – 2023 г.

Партии и/или коалиционни партньори	БСП	СДС	ДПС	НДСВ	АТАКА	ГЕРБ	ДБ	ПП	ИТН	Възраждане
1991	33.10	34.40	7.60							
1994	43.40	24.10	5.40							
1997	22.70	52.26	7.60							
2001	17.15	18.18	7.45	42.74						
2005	30.95	14.12	12.81	21.83	8.14					
2009	17.70	6.76	14.45		9.36	39.72				
2013	26.61		11.30		7.30	30.54				
2014	15.40		14.84		4.10	32.66				
2017	27.19		8.99			32.65				
2021	15.01		10.51			26.18			17.66	
2021	13.39		10.71			23.51			24.08	
2021	10.21		13.00			22.74	6.37	25.67	9.52	4.86
2022	9.30		13.75			25.33	7.45	20.2		10.18
2023	8.93		13.75			26.48		24.56	4.11	14.16

Съставено по: cik.bg, 1991 – 2023 г.

Прието е традиционно партийните системи да се разглеждат от гледна точка на броя партии, които характеризират съответния тип. Най-основната класификация на партийните системи е естествено обвързана с техните съставни части: партиите. От своя страна Sanchez (2009) прави едно различно разграничение на партийните системи. Според него „неразвити” или „плаващи” партийни системи са тези, при които се наблюдава висока вътрешно системна електорална нестабилност на вота за основните партии в системата. Вторият тип са такива, при които има трансфер на вота от основните партии в системата към нови, или по-малки партии. Тези системи авторът определя като извън системна електорална нестабилност.

Съществено значение за настоящата работа има местното управление и начина на провеждане на избори на локално ниво. Според повечето автори, най-висока степен на демокрация се постига при съчетаване на всеобщото изборително право с пропорционалния принцип на превръщане на подадените гласове в мандати. По този начин се гарантира представителство и на “малцинствата”. Смята се, че пропорционалната система при местни избори е подходяща за страни със социални,

⁴ Единен регистър на политическите партии в България

икономически, идеологически, етнически, езикови и религиозни разделения или конфликти, а важно отношение заема използването на “избирателен праг”. Целта на въвеждането на “избирателен праг” е да не се допусне прекалено фрагментарно представителство в парламента или общинския съвет. Партиите, които не са успели да спечелят минималният изискван процент от гласове, не участват при разпределението на мандатите. Така вотът на значителна част от избирателите не се отчита и на практика се използва от партиите, за които не са подадени тези гласове.

Електоралната география е наука, която се разгръща върху широк териториален обхват, но същевременно дава възможност за стесняване до най-малките електорални единици – населено място, квартал, секции. Това изследователското ниво води до пълно разкриване на политическата конфигурация в местната власт. Детайлното познаване на местното управление и обществено-политическите настроения са част от научноприложната същност на тази наука. Тълкуването на изборните резултати, анализа на гражданското участие и изграждането на електоралногеографски прогнози са важен елемент от настоящата дисертационна работа. Социално-икономическите отношения, демографският профил и мотивиращата среда, в която се формира политическият избор имат централна роля за обяснение на електоралното поведение.

Обобщената картина на промяна на политическите предпочитания е ориентир при сравненията. За краткия период на демократично устройство в България, представителство в централната и местната власт получават десетки партии със силно вариращо по времетраене присъствие. Регионите са носители на националната политическата динамика по различен начин като скорост, значение, а понякога дори като посока, като в голяма степен това важи за общините.

ВТОРА ГЛАВА. ОСОБЕНОСТИ НА СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ И ЕЛЕКТОРАЛНОТО ПОВЕДЕНИЕ В ОБЛАСТ ВРАЦА

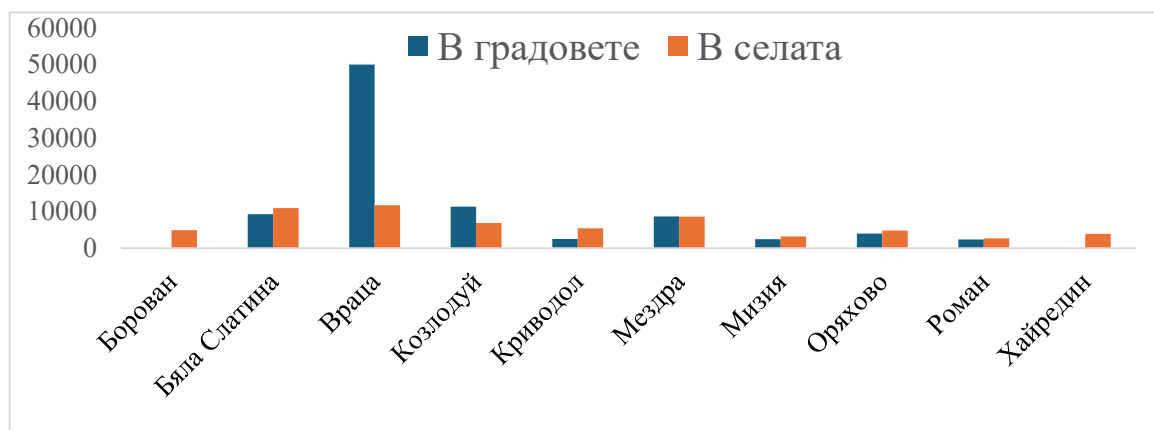
2.1. Комплексна географска и социално-икономическа характеристика

В различните исторически епохи област Враца се развива като значимо обществено, пазарно и културно географско пространство. Враца е най-големият град в Северозападна България и по настоящем административен център По данни на НСИ (2021) общият брой на населението в областта е 153 700 души (2,3 % от населението

на страната). Спрямо данните изложени на графиката, областта се характеризира с продължаващ темп на намаляване на населението. В резултат на демографските и емиграционните процеси, които ще бъдат разгледани по-долу, населението е намаляло от 209 124 души (2005 г.) на 153 700 души (2021 г.) или с 55 424 души, което е -26,5% за период от 17 години.

Данните от графиката (Фиг. 7) разкриват ниска степен на урбанизация, както и това, че областта е една от най-слабо населените (близо двойно по-малко от средното за България). Продължава процесът на застаряване, като в края на 2020 г. лицата на 65 и повече навършени години са 24,6% от населението на областта. Средната възраст в областта е 45,8 години. При по-детайлна разбивка се забелязва, че единствено в община Враца над 70% от населението живее в общинския/областния град. Причините за това са, че градът се е оформил като притегателен икономически център с по-голяма възможност за трудова заетост. Сходно е положението и в община Козлодуй, където общинския център е с голямо икономическо значение, заради функциониращата атомната електроцентрала. Населението е заето предимно в АЕЦ „Козлодуй“, както и в Държавно предприятие „Радиоактивни отпадъци“. В община Бяла Слатина превес има живота в селата. Борован и Хайредин от своя страна са села, но и административни центрове (общини).

Фигура 7. РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА ГРАДСКО И СЕЛСКО НАСЕЛЕНИЕ В ХИЛ. ДУШИ В ОБЛАСТ ВРАЦА ЗА 2021 г.

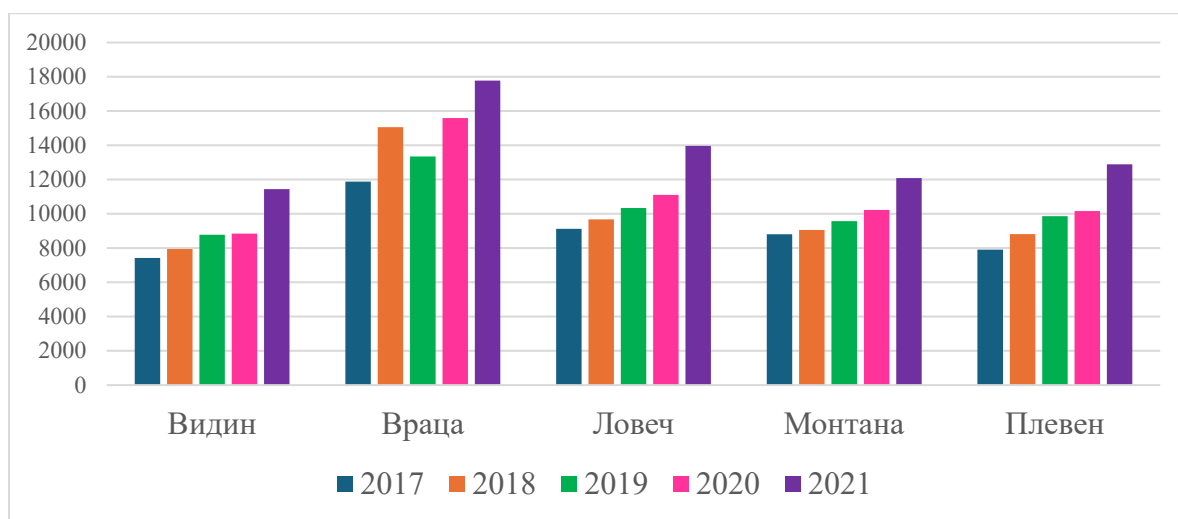
Съставено по: nsi.bg, 2021 г.

При разпределението град-село е важно да се отбележи, че в областта има няколко големи села, които успяват чрез своя стопански профил и наличието на големи площи обработваема земя да запазят населението, живеещо в селата. Спрямо

данните на НСИ (2021) това са Селановци в община Оряхово – 3 300 души, Борован – 2 300, Бутан – 3 000, Търнава – 2 230 души.

Област Враца показва относително добро представяне по отношение на по-голямата част от икономическите показатели. Общоприетият измерител за благосъстояние – БВП на глава от населението, нараства в последните пет години (Фиг. 11).

Фигура 11. БВП НА ГЛАВА ОТ НАСЕЛЕНИЕТО В ОБЛАСТИТЕ НА СЕРЕВОЗАПАДНИЯ РАЙОН ЗА ПЕРИОДА 2017 - 2021 г. (лв.)

Съставено по: nsi.bg, 2017 – 2021 г.

Делът на Враца е най-голям в сравнение с останалите области в региона, като тази тенденция е валидна за целия период. Враца се нарежда на пето място след Варна и на първо място в Северозападния регион по БВП на глава от населението. Въпреки по-слабото включване на населението в трудоспособна възраст на пазара на труда, областта се характеризира с относителна стабилност през последните години. Ръстът на БВП в голяма степен се дължи на позиционирането на АЕЦ „Козлодуй“, където средната брутна работна заплата е най-висока (НСИ, 2020.) В четирите най-големи общини на областта – Враца, Козлодуй, Бяла Слатина и Мездра са концентрирани преобладаващата част от икономическите дейности, работната сила и обектите на социалната и техническата инфраструктура. Към тези общини са ориентирани и основната част от инвестициите.

По отношение на инфраструктурно развитие Враца е сред слабо развитите области в този аспект. Въпреки че гъстотата на пътната и железопътната мрежа е

близка до средната за страната, делът на автомагистралите и на първокласните пътища в пътната мрежа е двойно по-нисък (10% при 19% за страната). Това оказва влияние на качеството на всички пътища. Два европейски коридора минават през областта, което създава транспортни връзки с ключови български и европейски градове. Въпреки това сериозен проблем е липсата на автомагистрала. Като сериозен недостатък на инфраструктурата може да се отбележи сравнително ниското качество на пътните настилки. Състоянието на пътната настилка е около 30%, докато за страната е над 40%. Инвестициите в подобряването ѝ биха били от ключово значение за бъдещото развитие на икономика.

Транспортната инфраструктура в областта осигурява свързването между наличното производство и пазара, както и мобилността на трудовите ресурси. В тази връзка развитието ѝ е стратегически важно перо, което засяга пряко ежедневието на всички граждани, а услугите в сектора спомагат за откриване на нови работни места. Напълно свързаните и устойчиви транспортни мрежи са необходимо условие за изграждането и правилното функциониране на европейския единен пазар.

От представеното до тук може да се заключи, че северозападна България е най-изоставащият в демографски и социално-икономически аспект регион на страната. Демографските показатели поставят под заплаха естественото възпроизводство на населението. Застаряващото население и емиграцията на младото поколение са сериозна пречка за развитието на региона. Област Враца като част от региона показва сравнително добри признаци за икономическо възстановяване. През последните няколко години се забелязва подобро социално-икономическо развитие, но икономическата дейност е съсредоточена предимно в градовете Враца и Козлодуй, което от своя страна е фактор за вътрешно миграционните процеси към тези места и обезлюдяването на селата. Враца привлича инвестиции, което води до появата на нови работни места. Областта като цяло предоставя сравнително добри условия за правене на бизнес най-вече в град Враца, но лошото състояние на инфраструктурата и влошеният демографски профил възпрепятстват инвестициите. Съществено влияние върху развитието на демографските процеси показват полово-възрастовата структура, образователната структура, раждаемостта и смъртността, както и миграционните

процеси на населението. Те влияят на формирането на човешките ресурси, както в количествено, така и в качествено отношение.

2.2. Фактори, влияещи върху електоралната активност и изборните резултати

Най-общо предмет на електоралните изследвания е поведението на гражданите, свързано с упражняване правото на глас в рамките на представителната демокрация. Тук вниманието е насочено главно към идентифициране на заявления при изследването вот, а той от своя страна е основната зависима променлива. За пълно и подробно обяснение на заявления вот е необходимо да се поставят въпроси, насочени към извеждане на мотивите, както и към факторите, оказващи влияние върху него. Следователно може да се каже, че електоралните изследвания дават знание за една потясна област на социалната действителност – електоралното поведение на гласоподавателите, и политическите, икономическите и социалните процеси като детерминанти на електоралния избор.

Редица показатели от различно естество имат влияние върху изграждането на политическите нагласи на българите, което създава предпоставка за по-прецизно и детайлно обосноваване на връзката между количествената електорална подкрепа и статута на политическите партии в българското общество. Един от подходите при представяне на относителната значимост на определена територия е съставянето на географски паспорт.

Направената актуализация на географския паспорт за периода 2021 - 2022 г. (Таб. б) с ключови показатели като територията, населението, БВП има отношение към социално-демографската ситуация, а данните от електоралната статистика дават възможност за дефиниране на важни изводи за поведенческата традиция, свързана с изборния процес.

Таблица 6. ГЕОГРАФСКИ И ЕЛЕКТОРАЛЕН ПАСПОРТ НА ОБЛАСТ ВРАЦА В ПЕРИОДА 2021 - 2022 г.

Показател	Относителен дял от България (%)
Брой на реализираните туристически нощувки	0,5
Общ размер на преките чуждестранни инвестиции	0,7
Население пребивавало в чужбина над 20 години	1,2
Произведена продукция	1,5
Брой на наети лица по трудово и служебно правоотношение	1,6
Население с начално и незавършено начално образование	1,7
Брой на подадените гласове за ДПС и неговите коалиционни партньори(2022)	1,7
Брой на подадените гласове за ПП и неговите коалиционни партньори (2022)	1,8
Брой на населението в над трудоспособна възраст	2,0
Население никога не посещавало училище	2,0
БРУТЕН ВЪТРЕШЕН ПРОДУКТ	2,1
Легла в болничните заведения	2,2
Брой на гласувалите на изборите през 2022 г.	2,2
Население от ромска етническа група	2,2
Брой общопрактикуващи лекари	2,3
НАСЕЛЕНИЕ	2,3
Брой на населените места	2,3
Дължина на първокласни пътища	2,3
Брой на регистрираните безработни	2,4
Завършили основно образование	2,4
Брой на избирателните секции	2,4
Брой на подадените гласове за БСП и нейните коалиционни партньори (2022)	2,6
Дължина на железопътните линии	2,8
Брой на подадените гласове за ГЕРБ и коалиционни партньори (2022)	2,8
ТЕРИТОРИЯ	3,0
Брой на регистрираните престъпления	3,1
ОБЩА ПЛОЩ НА ОБЛАСТТА	3,3
Болнични заведения	3,5
Площ на зърнените култури	4,7
Използвана земеделска площ	4,7
Площ на обработваемата земя	4,8

Съставено по: nsi.bg и cik.bg, 2021 - 2022 г.

Вследствие на географския паспорт и изложените данни до момента, може да направят няколко извода. Географското положение на Северозападния регион се характеризира с близостта до река Дунав и до Западна Европа. Въпреки благоприятното разположение, тази част на България остава най-изолирана и трудно трансформираща се в демократичните процеси. Исторически областите от региона се

характеризират със силно изявена носталгия към социалистически период, която се доказва с данните от първия паспорт, където броя на гласовете за БСП и нейните коалиционни партньори е 4,19%.

Особено значение за област Враца има специфичния низинен и равнинен релеф, който не затруднява комуникацията на междуселищно ниво. През последните години повишената степен на автомобилизация допринася за по-висока мобилност, миграционна подвижност и комуникативност. Това улеснява по-бързия достъп до общински град, до учебни и здравни заведения, както и до мероприятия с културна значимост. Ефектът от равнината дава възможност за плодородни почви, което концентрира населението в по-малко населени места, но по-големи в демографско отношение.

Почвите благоприятстват развитието на земеделските култури, а агро-климатичните условия спомагат за устойчивост на сезонния режим и земеделския поминък. Използваната земеделска земя и площта на обработваемите земи по данни от двата паспорта е около 5%, което е над средните стойности за страната. Това подчертава високата степен на локализация на земеделието в областта.

Влияние за областта има ромския етнос, което е предпоставка за формирането на колективно самосъзнание, налагащо се в културната и социалната сфера на отношения на ромските квартали предимно в общините Криводол, Роман и Бяла Слатина. Голямо значение има възрастовата и образователна структура, както и миграционните процеси. По-високата степен на образование сред гражданите спомага за по-ефективното и правилно разбиране на политическите процеси, предизборните кампании и държавно управление като цяло. Те са трудно податливи на политически манипулации, предизборен популизъм и купуване на гласове.

Промишлената специализация ясно се забелязва в географския паспорт на областта, където БДС от вторичния сектор е над средните стойности за страната или около 4%. Специализацията се дължи на голямото влияние на АЕЦ „Козлодуй“, което го прави един от основните фактори за високите нива. Териториално съсредоточаване на производителните сили в областта в общините Враца и Козлодуй, както и ясното

разграничаване на отрасловата заетост между градовете и селата, е фактор за вътрешно и външно миграционните процеси. Двата града привличат основните инвестиции и подобряват условията за живот, като останалите общински центрове и прилежащите населени места остават с лоши икономически показатели, което влияе на техния демографски потенциал.

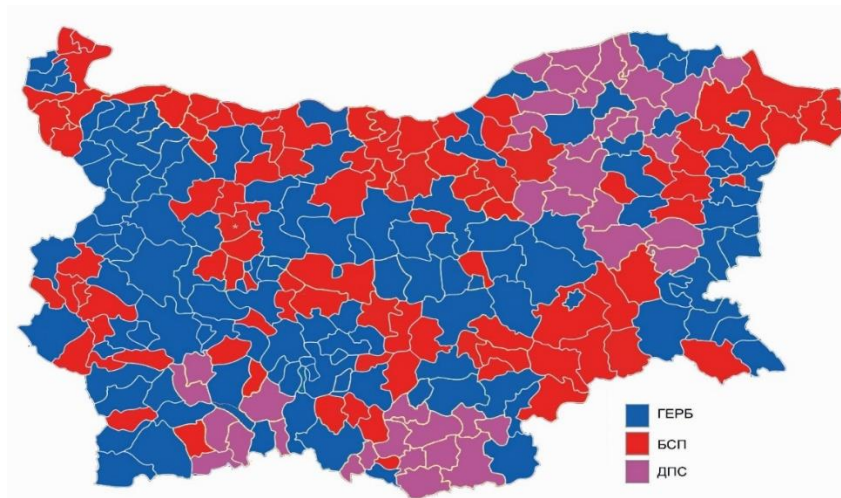
Върху изборните резултати въздействие оказват и партийно-политически влияния в общинските администрации. Местните структури, кметове, общински съветници и провежданите партийни събития са фактори, влияещи върху изборното поведение на част от гражданите. В област Враца и в частност Бяла Слатина силни развити местни структури имат ГЕРБ-СДС и БСП. Обобщено географският паспорт на област Враца дава възможност да се представи своеобразен неин електорален портрет, базиран на пропорции спрямо общата картина в страната. Така може да се затвърди приемствеността за по-голямата част от изводите, направени чрез паспорта на област Враца с данни за социално-икономически показатели от 2022 г.

2.3. Сравнителен хронологичен и хорологичен анализ на изборните резултати

В новите социално-политически условия след 1990 г. партиите заемат много важно място в обществения живот в страната, като мост между гражданските интереси и държавните институции. Като „партии в управлението“ те носят огромна отговорност за решенията и действията, които извършват. В тази връзка хорологичното и хронологично проследяване на тяхното създаване, развитие и представяне на парламентарните избори в периода 1990 - 2023 г. е от важно значение за политикогеографския анализ на електоралното поведение.

За сравнение картографски е представено пространственото електорално влияние на БСП в периода 2009 - 2017 г. Изобразени са макроелекторалните райони с ясно изразен ляв вот, а сравнено с периода 1991 - 2005 г. се забелязва, че част от тях се запазват (*Фиг. 17*). БСП поддържа електорално присъствие в Северозападна България, обхващайки част от общините на област Враца – Козлодуй, Мизия, Хайредин, Оряхово и Борован.

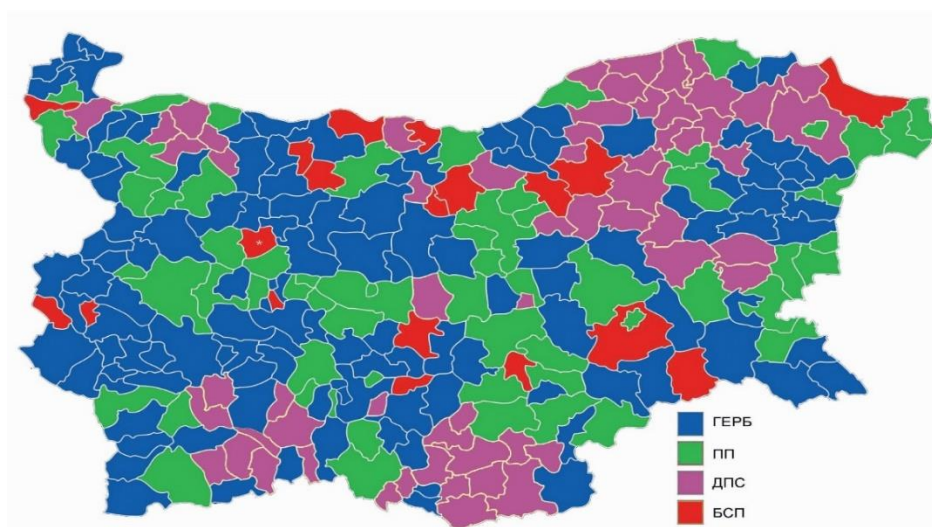
Фигура 17. ОСРЕДНЕН ДЯЛ ОТ ДЕЙСТВИТЕЛНИТЕ ГЛАСОВЕ НА ПАРЛАМЕНТАРНИ ИЗБОРИ В ОБЩИНИТЕ В СТРАНАТА ЗА ПЕРИОДА 2009 - 2017 г.

Съставено по: www.cik.bg, 2009 - 2017 г.

Общините с традиционни леви политически предпочитания на изборите в периода 2021 - 2023 г. (Фиг. 18) променят своя избор от БСП към други политически формати като „Продължаваме промяната“, ГЕРБ-СДС и ДПС. Видимо е, че БСП губи изцяло влиянието си в областта за сметка на ДПС. Движението успява да спечели привърженици в общини от Северозападна България като Вълчедръм, Бойчиновци, Якимово, а две от общините са в териториалните граници на област Враца – Хайредин и Борован.

Фигура 18. ОСРЕДНЕН ДЯЛ ОТ ДЕЙСТВИТЕЛНИТЕ ГЛАСОВЕ НА ПАРЛАМЕНТАРНИ ИЗБОРИ В ОБЩИНИТЕ В СТРАНАТА ЗА ПЕРИОДА 2021 - 2023 г.

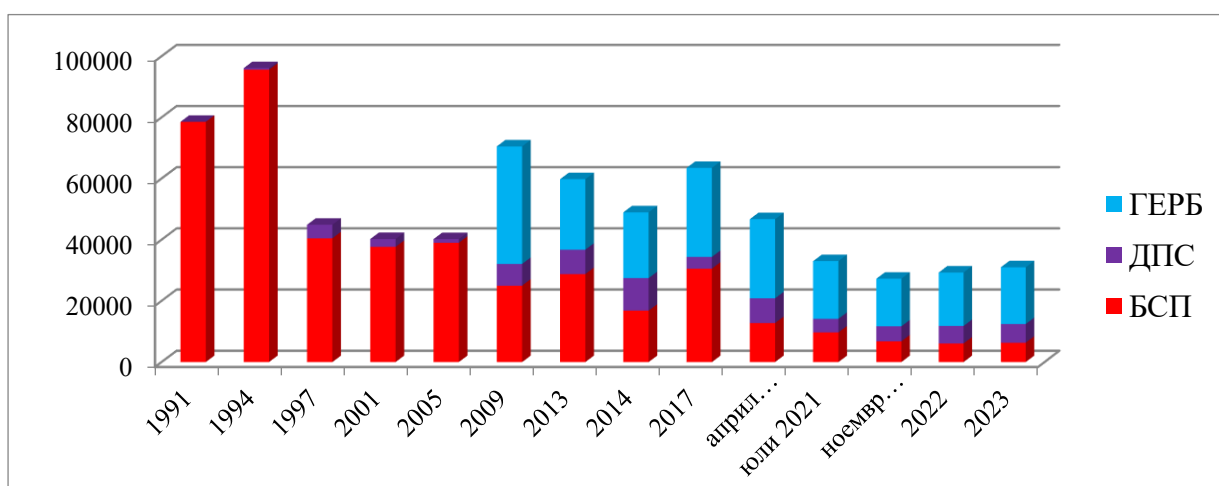

Съставено по: www.cik.bg, 2021 - 2023 г.

В България през последните две десетилетия изборителната активност намалява постепенно. През 1990 г. около 90% са упражнили своето право да гласуват, а на последните избори този процент е едва 40%. Паралелно с развитието на демократизацията се развива и процес на електорална демобилизация, или криза на традиционната политическа мобилизация. Причината за отлива на избиратели от урните може да се търси в липсата на доверие в силата на собствения вот. Процесът на бърза загуба на доверие спрямо управляващите партии предоставя възможности на нови формации за изборна победа.

Динамичните политически промени на национално ниво респективно на областно ниво затрудняват конкретизирането на териториалния анализ на вота по политически формации. При повечето партии се наблюдава голям дял от „колебаещи се избиратели“ и „лавиращата електорална периферия“. При различните парламентарни избори тя често променя своите партийни предпочитания особено с появата на нови политически формации. При съпоставяне на крайните стойности на броя на гласувалите по партии (Фиг. 23) за периода 2009 - 2023 г. при избори за Народно събрание е видно, че твърдят електорат на основните три политически сили варира в рамките на: 16 000 - 38 000 при ГЕРБ, 6 000 - 15 000 БСП, 5 000 - 10 000 ДПС.

Фигура 23. БАЛАНСОВО СЪОТНОШЕНИЕ МЕЖДУ ТРИТЕ СИСТЕМНИ ПАРТИИ (БСП, ДПС И ГЕРБ) – ДЕЙСТВИТЕЛНИ ГЛАСОВЕ ПРИ ПАРЛАМЕНТАРНИ ИЗБОРИ В ОБЛАСТ ВРАЦА (1991 – 2023 г.) в %

Съставено по: cik.bg, 1991 – 2023 г.

Обобщено, в периода 1990 - 2008 г. е на лице значителна подкрепа за БСП във всяка една от общините на областта. Това може да се тълкува като наследството от силно развитият комунистическия режим в целия Северозападния регион, който през

годините запазва своите корени. Липсата на добре развита икономика и наличието на безработица са причини за предпочитане на левите партии, защитаващи широка система от социална защита. В периода след 2009 г. в общините Козлодуй, Бяла Слатина, Оряхово, Враца, Мизия и Криводол ПП ГЕРБ са водеща партия. С тези резултати окончателно може да се потвърди, че ГЕРБ постига статута на най-голямата партия в областта. Въпреки етническият си облик ДПС се утвърждава като общонационална партия, а Движението получава най-голяма електорална подкрепа в общините Борован, Хайредин, Бяла Слатина и Мизия.

ТРЕТА ГЛАВА. ГЕОГРАФСКИ ПАСПОРТ И ЕЛЕКТОРАЛЕН ПОРТРЕТ НА ОБЩИНА БЯЛА СЛАТИНА

3.1. Сравнителна оценка на комплексния географски потенциал на община Бяла Слатина – природно-ресурсни и социално-икономически аспекти

Определянето на географското местоположение на общината спрямо областта, региона и страната би спомогнало за по-обстойното разбиране и тълкуване на някои социално-икономически процеси, протичащи в рамките на административно-териториалната единица Бяла Слатина. Географската близост или отдалеченост от главни центрове на развитие, както и транспортни инфраструктурни съоръжения повлияват на развитието на общината. Физическото разстояние е предпоставка или ограничение за трудовата мобилност. Лесният и бърз достъп до образование, здравеопазване, социални и културни дейности са особено важни, защото когато те не са налични в рамките на населеното място, това оказва влияние върху начина на живот.

Човешкият фактор има значение за настоящето изследване, защото освен че определя числеността на дадена територия, той е основополагащ за начина, по който протичат демографските и електорални процеси. Община Бяла Слатина включва 15 населени места с общо население от 19 876 жители (НСИ, 2021), а за сравнение, след преброяването през 2011 г. жителите са 24 606.

Съчетанието на възрастта и на типа населено място служат за формирането на няколко извода. Въз основа на представените данни става ясно, че селското население е по-възрастно от градското, като в тези групи преобладава женският пол. Това се

дължи на по-високата смъртност на мъжете, а тя вероятно може да бъде обяснена с извършването на повече физически труд, наличието на заболявания и липсата на достатъчно добра и навременна здравна превенция. Селата в Бяла Слатина запазват своите жители поради развитието на земеделието в тях. То е застъпено във всички населени места на общината и остава основен отрасъл. По-възрастното население живее в селата поради уседналостта и наличието на жилища там, докато част от младите се насочват към общинския град с цел търсене на нови възможности за развитие. Процесът на концентрация на населението в града поради икономически и културни възможности е сравнително по-слаб. Впечатление прави преобладаване на населението между 0 и 34 години в селата, което вероятно може да бъде обяснено със засиленото присъствие на ромско население в тях (Бъркачево, Враняк, Глачене, Попица и Търнак). Те раждат повече деца, а делът на ромите в по-млада възраст е по-голям, тъй като продължителността на живота при тях е по-малка. Ромите са общността с най-ранни бракове и семейни съжителства в страната. Те продължават да са единствената етническа група, в която семейното съжителство започва в юношеските години, а ранните бракове при някои от тях са предпоставка за ранни раждания и за по-голям брой деца. Всички тези тенденции имат отношение към електоралната активност и формирането на партийни предпочитания.

Етническата принадлежност на хората е сред най-важните характеристики на населението, защото тя влияе, както върху раждаемостта, така и върху трудовата активност и е основополагаща при формирането на обществено-политическо поведение. Най-голямата етническа общност в общината, съгласно доброволното самоопределяне при осъщественото преброяване е българската. Тя обхваща 81% от лицата през 2021 г. Делът на българската етническа група съпоставено с преброяването през 2011 г. се е увеличила с 9,09 пункта. Едва 1,3% от населението не желае да посочи своята етническа принадлежност за разлика от преброяването през 2011 г., където този процент е много по-висок - 15,32% (НСИ, 2011).

Българската етническа общност преобладава във всички населени места от общината, а населението с българско етническо самоопределение е значително по-силно изявено и локализирано в селата Бърдарски геран, Драшан, Габаре, Буковец и Комарево.

Ромското население по данни от 2021 г. е 13,6%, а спрямо националното преброяване от 2011 г. то е 10,34%. В общинския център и в повечето селища на

общината, с изключение на село Бърдарски геран, са обособени отделни квартали с преобладаващо ромско население. Най-силно присъствие на този етнос има в селата Бъркачево, Враняк, Тлачене, Попица и Търнак. Лицата, самоопределили се към турската етническа общност, са концентрирани териториално в определени квартали в град Бяла Слатина, както и в села Попица и Галиче. Турската етническа общност по данни на НСИ от 2021 г. е 1,3%.

С най-ниска грамотност е населението в селата Тлачене, Комарево, Враняк, Габаре и Бъркачево, което създава предпоставки за по-лесно политическо манипулиране в периоди на предизборни кампании. Липсата на заинтересованост и слабото познание за политиката са поведенчески характеристики на тези граждани. Също така най-слабо образованите са по-склонни към манипулации, аполитичност и липса на желание за разбиране на политическия процес. Това до известна степен се дължи на факта, че в част от селата населението е предимно от ромски произход. Тлачене и Габаре са най-откъснати от общинския град и инфраструктурата е в лошо състояние, което затруднява бързия и лесен достъп до училища, детски, градини и други културно-образователни средища.

Общинската икономика на Бяла Слатина се формира от няколко основни отрасли: селско стопанство, шивашка промишленост, машиностроене и хранително-вкусова промишленост. Основният акцент в развитието пада върху шивашката и текстилната дейност, като през последните години с добри темпове се развива фармацевтичната и хранително-вкусовата промишленост. По отношение на общите приходи от продажби, най-значими са селското, горското и рибно стопанство, които през последните 20 години съставлява над 50% от приходите на бизнеса в общината.

Спрямо последното преброяване от 2021 г. икономическо активното население в община Бяла Слатина е по-малко в сравнение с това за областта, региона и страната. Същото важи и за коефициента на заетост и този на безработица. Високият процент на коефициента на безработица на лицата на възраст 15 - 64 години показва липсата или отдалечеността от икономически центрове. Според данните на НСИ (2021) равнището на безработица в общината е почти двойно, над средното за областта, и почти три пъти над средното за страната. Може да се предположи, че тенденцията и политиката по отношение на безработицата играят важна роля във формирането на

отношението на избирателите към управляващата политическа сила. Най-висок коефициент на безработица е отчетен през 2013 г. - 38,1%.

В заключение може да се обобщи, че в съвременния си вид икономиката на общинския град е с водеща ролята в промишлеността. Земеделието е застъпено във всички селища и предопределя по-големия брой на жителите в селата, което формира електоралния профил на тези граждани като земеделски. В общината липсват големи предприятия, а броят и относителният дял на средните по големина предприятия е малък. През последните пет години тенденция е към нарастване на броя на микропредприятията. Икономическото развитие на община Бяла Слатина през последните години е под силното влияние на редица общи за страната и региона процеси, като слаба инвестиционна активност, демографска криза и относително високо равнище на безработица. Застаряването на населението има пряко отражение конкурентоспособността и възможностите за устойчиво развитие и растеж. Основните проблеми в икономическото развитие са свързани със свиване на производствената програма на действащите промишлени предприятия, увеличаване на безработица и влошаване на социално-икономическото положение на голяма част от населението, липса на млади кадри с висока квалификация и слабо развит сектор на малкия и среден бизнес. Неблагоприятната професионална структура се отразяват на доходите на голяма част от населението и забавят социално-икономическото развитие на общината.

3.2. Особенности на електоралното поведение

Електоралното поведение може да се разгледа в контекста на общественно-политическото поведение като вид социален акт. Чрез система от математико-статистически методологични подходи на сравнителен принцип могат да бъдат изведени и анализирани основни тенденции в електоралното поведение на общинско и селищно ниво. Индексите на локализация и концентрация на привърженици дават основание да се добие реална представа и на сравнителен принцип да се проследи електоралното поведение в община Бяла Слатина и зависимостта между партийната подкрепа и изборните резултати. Географският подход включва и декомпозиране на националните изборни резултати на местно ниво. Поради тази причина изводите и анализите за трите системни партии (БСП, ДПС и ГЕРБ) кореспондират с цялостното

представяне на партиите на национално ниво. Целта е по-пълно изясняване на локалните електорални предпочитания и пространственото изменение на политическата промяна чрез географското моделиране.

Индексът на териториална локализация е от значение, защото показва пространственото влияние на политическите сили, изчислено като отношение между относителния дял на гласовете за определена партия и дела на гласовете за същата партия в страната като цяло. За целта са представени изчислени данни за трите системни партии при избори за Народно събрание (Таб. 10) в периода 1991 – 2023 г.

Таблица 10. ДИНАМИКА НА ТЕРИТОРИАЛНАТА ЛОКАЛИЗАЦИЯ НА БСП, ДПС И ГЕРБ В ОБЩИНА БЯЛА СЛАТИНА НА ПАРЛАМЕНТАРНИ ИЗБОРИ В ПЕРИОДА 1991 - 2023 г. – ИНДЕКС НА ЛОКАЛИЗАЦИЯ НА ПРИВЪРЖЕНИЦИ

Година	БСП	ДПС	ГЕРБ
<i>1991-2005</i>	1.25	0.49	-
<i>2009</i>	1.43	1.49	0.68
<i>2013</i>	1.01	1.45	1.11
<i>2014</i>	1.25	1.82	0.88
<i>2017</i>	1.05	1.28	1.44
<i>Април 2021</i>	0.86	1.55	2.17
<i>Юни 2021</i>	1.01	0.94	2.27
<i>Ноември 2021</i>	0.88	0.93	1.64
<i>2022</i>	0.98	1.03	1.82
<i>2023</i>	1.09	1.27	4.72
<i>Средно</i>	1.09	1.24	1.46

Съставено по: cik.bg, 1991 – 2023 г.

Община Бяла Слатина, а и целият избирателен район Враца може да бъде определен като един от основните райони със засилена подкрепа на БСП. Електоралното влияние на партията е високо в периода 1991 - 2005 г., като средната стойност на индекса на локализация на парламентарни избори е 1,25, което затвърждава наличието на привърженици в общината. В началните години на прехода част от подкрепата за БСП до известна степен се дължи на крайното идеологическо противопоставяне на основата на формирания кливидж „комунизъм - антикомунизъм“. Това социално разслоение частично е валидно и в община Бяла Слатина, поради силно изразената локализация на привърженици към партията.

В периода 2009 - 2017 г. процентът, който общината дава към общия резултат на БСП за страната е 0,46%. През последните близо 10 години БСП намалява броя на своите поддръжници на общинско ниво. Индексът на локализация на проведените предсрочни парламентарни избори в периода 2021 - 2023 г. е най-нисък (между 0,86%

и 1,09%). На поредицата от предсрочни избори БСП нито веднъж не успява да получи по-голям брой гласове от своя основен опонент ГЕРБ, а в конструираните състави на Парламент, партията не успява да се включи в управлението и запазва роля на опозиция. В тези периоди на политически кризи и служебни правителства БСП не успява да задържи нивата на електорална подкрепа. Тази тенденция е валидна и в община Бяла Слатина, където партията не задържа масата си от привърженици и постепенно губи електорат.

На общинско ниво участието на БСП в ОС на Бяла Слатина с годините тенденциозно намалява, като при всеки следващ избор представителността на партията се свива. Партията получава само два мандата през 2023 г. за разлика от предходните месни избори (2019), където БСП имат четири общински съветника. Това може да се разгледа не само като загуба на електорат, но и като загуба за левите политики като цяло.

ДПС от своя страна се създава на етническа основа, но се развива като европейска демократична партия. През годините партията доказва, че не е само етническа, а също така и либерална, защитаваща интересите на различни социални групи. В периода 1991 - 2005 г. ДПС има относително слаба локализация на привърженици в община Бяла Слатина (0,49%), но след 2009 г. локализацията на електорат се увеличава и е над 1%. Липсата на значителен дял турско и българомохамеданско население не се оказва пречка за постепенното разширяване на електоралната подкрепа. Партията осъществява стабилно и постоянно представителство в общината. Като причини за това може да се изтъкнат по-ниския жизнен стандарт, наличието на граждани с основно образование и преобладаване на ромски общности в някои села и квартали.

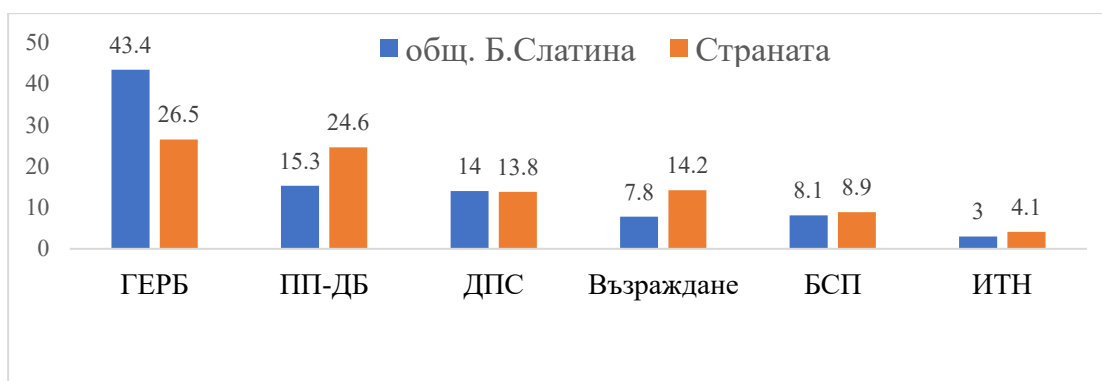
ДСП увеличава електоралната си подкрепа в общината след 2009 г., а през 2013 г., партията за първи път успява да излъчи депутатско място от област Враца. На изборите през 2014 г. партията получава най-голям дял от действителните гласове в общината, като индекса на локализация на привърженици е 1,82. Движението затвърждава позициите си в общината и локализацията на симпатизанти, като запазва стабилни нива на почти всички парламентарни избори до момента, а на последните избори за Народно събрание индекса на локализация е 1,27.

След появата на ПП ГЕРБ на българската политическа сцена партията придобива голямата популярност и за кратък период от време успява да разшири своя

електорален потенциал. ГЕРБ събира, след първото си участие на избори (Европейските избори през 2007 г.), широка обществена подкрепа в община Бяла Слатина. Това се дължи на бързата мобилизация, постоянство и активната социализация на привърженици. Активните социално-икономически политики, които партията предприема след спечелването на изборите през 2009 г. са част от причините избирателите да продължават да ги подкрепят. Местните структури в общината започват усилена работа през 2009 г. с редица събития, инициативи и постепенно разкриват принципите и политиката на ГЕРБ сред гражданите (gerb.bg). На изборите за народни представители през 2009 г. до последните проведени през 2023 г. ПП ГЕРБ са първа политическа сила в общината. С всеки изминал избор локализацията им на привърженици се увеличава, като най-висок процент се отчита на изборите през 2023 г. – 4,72%.

Краткото хронологично проследяване на обществено-политическите процеси на национално ниво имат пряка връзка с тези на местно. Българският политически процес от пролетта на 2021 г. до изборите за Народно събрание от 2023 г. показва конкретни примери за институционална нестабилност, очертаващи траекторията на криза на парламентаризма. За първи път в демократичната история на страната четири последователни състава на Народното събрание (45 НС, 46 НС, 47 НС и 48 НС) не се оказват в състояние да излъчат правителство, а 47-ият състав има най-кратък живот в условията на излъчено редовно правителство в сравнение с всички предишни. Четирите състава на парламента, излъчени през 2021 - 2022 г., разкриват нова политическа и електорална ситуация (Фиг. 39).

Фигура 39. ОТНОСИТЕЛЕН ДЯЛ НА ДЕЙСТВИТЕЛНИТЕ ГЛАСОВЕ ЗА ОСНОВНИТЕ ПОЛИТИЧЕСКИ СИЛИ, ПОЛУЧЕНИ В СТРАНАТА И В ОБЩИНА БЯЛА СЛАТИНА НА ПАРЛАМЕНТАРНИ ИЗБОРИ ПРЕЗ 2023 г. В %.

Съставено по: cik.bg, 2023 г.

На проведените парламентарни избори през 2023 г. ясно се откроява доминиращата роля на ГЕРБ. Сравнявайки резултатите с тези на национално ниво може да твърдим, че община Бяла Слатина е от съществено електорално значение за партията. Благодарение на добре развитата мрежа от структури и солидно представителство в местната власт, партията продължава да систематизира и мобилизира своя вот в това географско пространство.

БСП от своя страна не успява да запази своите позиции, нито на национално, нито на местно ниво, нареждайки се на четвърто място в общината. Проблемът на партията до известна степен се корени в демографските характеристики на нейния електорат, както и от икономическите реформи на прехода.

Спрямо фигурата се вижда, че ДПС са трети по ред и успяват да спечелят 14% от действителните гласове в общината. Делът на гласовете като процент е почти сходен с този за страната, което затвърждава позициите на партията в региона. Резултатът на ДПС в община Бяла Слатина не е обвързан с традиционните за партията избиратели от турски и българомохамедански произход, тъй като такива почти липсват или са с изключително малък процент (около 1%). Чрез постоянство и изграждане на вътрешно-културни отношения в определени населени места и квартали от общината, ДПС успява да мобилизира електорат, който активно да ги подкрепя. Части от този електорат кореспондира с компактната селищна обособеност на ромските етнически групи, което е предпоставка за формирането на колективно самосъзнание, което се налага като водещ в социалната сфера на отношения.

От изложените до момента данни може да се заключи, че кризата на българския парламентаризъм, като съчетание на правителствена и парламентарна нестабилност, рефлектира на местно ниво и се очертава като явление с дългосрочен характер. Слабата представителност на парламентарните конфигурации, фрагментацията и поляризацията, неясната и флуидна структурираност на парламентарното пространство са фактори, чието въздействие оказва влияние на местно ниво. Конюктурата на моментния политически избор е индикатор за утвърждаване или отдалечаване от традиционните политически представители. В община Бяла Слатина и двете тенденции са валидни, тъй като се наблюдава утвърждаване на ПП ГЕРБ и ДПС, но и известно отдалечаване от БСП през последните 10 години. В периода 1991 - 2009 г. в община Бяла Слатина лидерски позиции заема БСП. С появата на ГЕРБ на политическата сцена през 2009 г. ситуацията се променя и партията успява да затвърди

позиции и да спечели многократно парламентарните и местни избори. ДПС от своя страна успява да разпространи влияние в общината и тенденциозно да надгражда локализацията на привърженици.

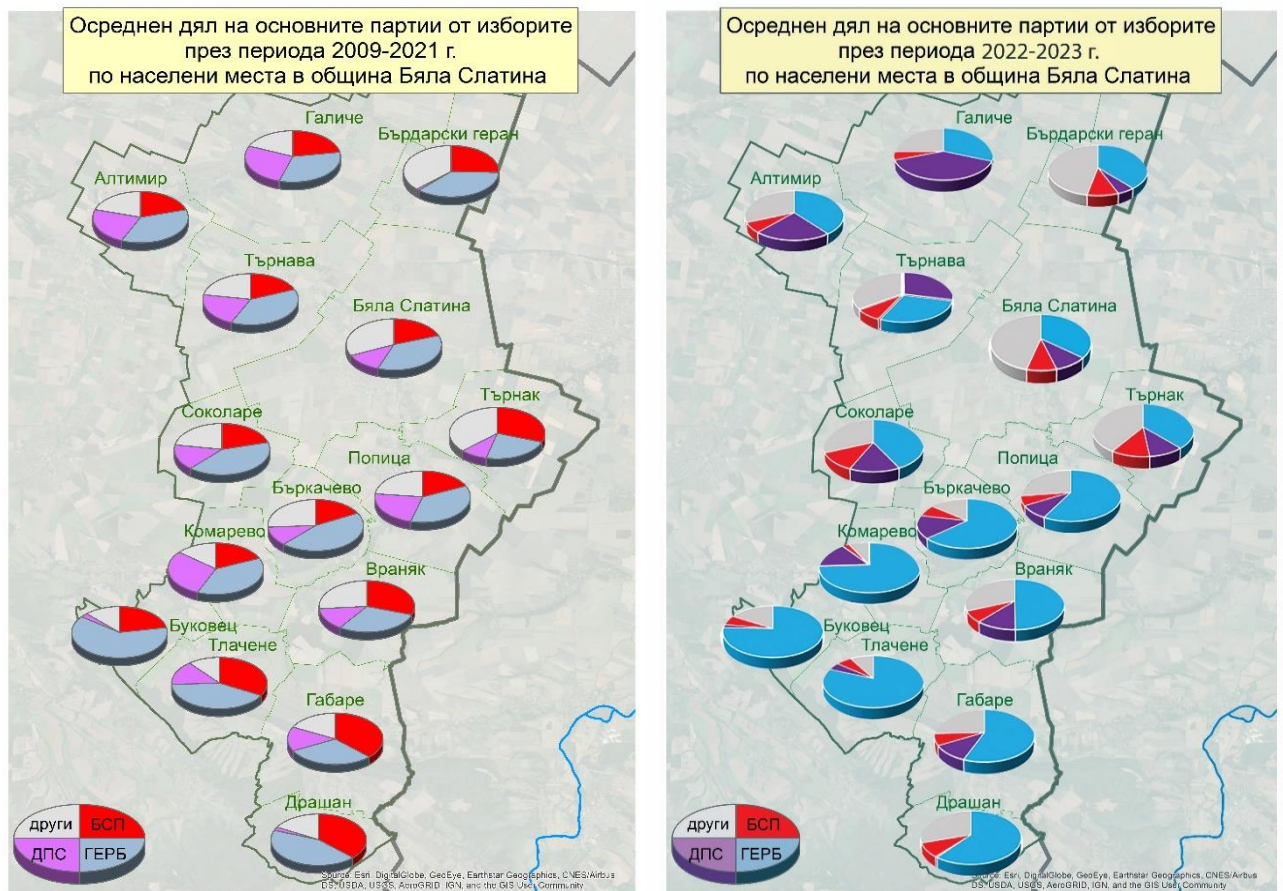
3.3. Вътрешни междуселищни различия в електоралното поведение

Регионалните различия в електоралната структура на общината за всички парламентарни избори през изследвания период очертават някои тенденции спрямо партийните предпочитания. Диференцирана електорална картина следва да се наблюдава във вътрешнообщински и междуселищен план, като ще бъдат разгледани резултатите за трите системни партии в периода 1991 – 2023 г.

Социално-икономическото развитие на общината след 1989 г. се отличава с висока зависимост при трудовата реализация в земеделието. Високият дял заети в земеделието, шивашката промишленост и машиностроенето в началните години на прехода и възлаганите надежди към държавната власт за запазване статуквото на тези отрасли повишават популярността на левите партии и по-специално тази на БСП. Земеделието се отличава с висока активност в селата, а машиностроенето и шивашката дейност са концентрирани в града.

Обществено-политическите процеси в страната след 2009 г. формират една нова политическа реалност, която би следвало да бъде разгледана на два отделни периода. В периода 2009 - 2021 г. може да изтъкнем ролята на трите утвърдени партии (БСП, ДПС и ГЕРБ), тъй като те запазват електоралното представителство в общината. В периода 2021/22 - 2023 г. в политическия процес се появяват нови формации, отслабващи влиянието на част от системни такива. Разграничаването на този последен период има за цел да представи последните актуални тенденции в електоралното поведение на имащите право на глас в община Бяла Слатина. Картографски са представени осреднени количествени данни за трите основни партии в периода 2009 – 2023 г. като данните са по населени места (*Фиг. 45*).

Фигура 45. ОСРЕДНЕН ДЯЛ НА ОСНОВНИТЕ ПАРТИИ ОТ ИЗБОРИТЕ ЗА НАРОДНО СЪБРАНИЕ ПРЕЗ ПЕРИОДА 2009 – 2023 г. ДАННИ ПО НАСЕЛЕНИ МЕСТА В ОБЩИНА БЯЛА СЛАТИНА (в %)

Съставено по: cik.bg, 2009 – 2023 г.

Чрез пространственото разпределение на данните от *фиг. 45*, ясно се очертава динамиката в електоралното партийно представителство по населени места. В периода от 2009 до 2021 г. БСП получава изборна подкрепа над 25% в селата Драшан, Габаре, Тлачене и Враняк. Тези населени места се характеризират с отдалеченост от общинския център, а в Драшан и Габаре транспортната инфраструктура е силно амортизирана и не предполага бърз и лесен достъп до града. Драшан е най-слабо заселеното място в общината (123 души за 2022 г.), като в тази южна част на общината населението е предимно застаряващо, а повечето младите хора са мигрирали в чужбина. Типичен пример в това отношение е село Търнак, където подкрепа за БСП продължава да съществува, но на база резултатите от последните парламентарни избори, относителния дял на гласовете за БСП намалява. Зоните с по-силна електорална подкрепа за левицата са Соколаре, Търнак и Драшан, поради наличието на преобладаващо възрастно население в тези места. В периода 2022 - 2023 г. и в трите

села подкрепата за БСП се изразява между 9,27% - 11,80% от действителните гласове. На база сравнителния анализ и осреднените данни от последните избори може да обобщим, че територии с твърда електорална подкрепа за БСП в общината не съществуват, тъй като левицата губи близо 20% от електората си в почти всички населени места.

При ДПС, и за двата периода, електората е съсредоточен в най-големите по численост села – Галиче, Алтимир, Търнава и Попица, в които най-силно е застъпено земеделието. Осредненият дял в периода 2009 - 2021 г. показва електорална подкрепа между 13 - 26%, докато на последните два избора за Народно събрание стойностите са по-високи и може да се говори за увеличение на политическите предпочитания за ДПС. Осредненият дял на действителните гласове за партията в тези четири села достига до нива от 20 - 38%. Важно е да се отбележи, че промяна в електоралните предпочитания в тези населени места не се наблюдава. ДПС запазва стабилни позиции и надгражда относителния дял на изборните резултати с близо 10%. До известна степен партията играе и ролята на катализатор на електоралното поведение на ромските общности в тези села, където дялът на ромите в Алтимир и Търнава е между 20 - 30%. Селата Бъркачево и Комарево запазват също сходни нива на изборна подкрепа, варираща между 10 - 15%.

При ПП ГЕРБ (*Фиг. 45*) може да се обобщим, че твърдите ядра на партията са концентрирани в населените места Бъркачево, Тлачене, Буковец и Драшан, където те получава между 61 - 81% от действителните гласове. Стабилно присъствие с над 50% партията поддържа в селата Габаре, Враняк и Попица. Във всички останали села, включително и в града, дялът от гласовете за политическа партия ГЕРБ е между 30 - 42%. Високата електорална подкрепа е характерна за всички населени места на общината. Част от причините за успеха на партията са свързани с дългогодишните утвърдени позиции в местната власт, както и на силната роля на кмета на общината, който на изборите през 2023 г. започва своя четвърти мандат.

Анализираните статистически данни на по-ниските териториални нива (населено място и секционна зона) стесняват възможният обхват на изборната подкрепа и дават възможност за пълно разкриване на политическата конфигурация на електоралните нагласи и изборните резултати. Вследствие на това се забелязва ясно изразената диференциация на вота между отделни части на града и отделните части на общината за всяка една от трите системни партии. Фрагментирането на вота поради появата на

нови формации се отразява и на местно ниво. В периода 2021/22 – 2023 г. в политическия процес се появяват нови формации, отслабващи влиянието на част от системни такива. Част от гласоподавателите в град Бяла Слатина са по-склонни към подкрепата за нови формации.

3.4. Съвременна социално-демографска ситуация и електорални настроения - анкетно проучване

Основната цел на анкетното проучване е да се установи дали съществуват фактори, които оказват влияние върху електоралното поведение в община Бяла Слатина и дали те имат отношение към партиите/коалициите, които гражданите са заявили, че ще подкрепят. Неговите подцели са да се проследи корелационна зависимост между демографските характеристики на населението и оценката на институциите, ефективността от функционирането на общинската администрация и политическите предпочитания на местните избори през 2023 г. Генералната съвкупност на изследването се състои от 202 респондента – жители на община Бяла Слатина, имащи право на глас. Поради търсенето на по-голяма репрезентативност и точност на извадката, анкетното допитване не обхваща жители под 18 годишна възраст. Изследването цели, до колкото е възможно, да осигури представителност на извадката спрямо демографския профил на гражданите в общината. Анкетната карта е съставена за нуждите на конкретното анкетно проучване и тя включва общо 11 въпроса – всички са със закрит отговор, като 3 от тях имат опция за полуоткрит отговор. Последващата обработка на получените данни е извършена със софтуерния продукт Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) v19. Важно е да се отбележи, че 70% от въпросите са събрани посредством електронна анкета, а 30% по модела на анкетна карта лице в лице в периода 10.08 - 10.10.2023 г.

Важен момент в изследването е оценката на различните политически представители, спомогнали за социално-икономическото развитие на общината. За целта е представена дескриптивна статистика по отделните променливи в изследването с идеята да се проследят закономерности и причинно-следствени връзки.

Дескриптивна статистика между въпросът „Какви личности според Вас са допринесли за положителни промени в развитието на община Бяла Слатина?“ и

фактора „възраст“ има за цел да проследи дали различните възрастови разпределения са предпочели една или друга политическа партия (Таб. 18).

Таблица 18. ДЕСКРИПТИВНА СТАТИСТИКА МЕЖДУ ПРОМЕНЛИВИТЕ В ИЗСЛЕДВАНЕТО – ЛИЧНОСТИ, ДОПРИНЕСЛИ ЗА ПОЛОЖИТЕЛНИТЕ ПРОМЕНИ В РАЗВИТИЕТО НА ОБЩИНА БЯЛА СЛАТИНА И ФАКТОР ВЪЗРАСТ

Възраст	Представители на БСП	Представители на ДПС	Представители на ГЕРБ-СДС	Представители на друга партия	Личности извън политиката	Няма такива личности
18-35 години		5.9	13.0	11.8	21.7	26.2
36-45 години	9.1	5.9	17.4	41.2	17.4	21.4
46-55 години	9.1	35.3	33.3	29.4	23.9	31
56-65 години	27.3	35.3	20.3	11.8	17.4	9.5
65+ години	54.5	17.6	15.9	5.9	19.6	11.9
Total	100%	100%	100%	100%	100%	100%

От представените процентно разпределени резултати е видимо, че независимо от своята възрастова характеристика, по-голяма част от анкетираните оценяват, че личностите допринесли за развитието на общината са представители на ГЕРБ-СДС. Разпределението във възрастовите групи е най-равномерно при тази политическа формация сравнено с това на другите две партии, където преобладават определени политически групи. Това показва, че местните политики и функционирането на общинската администрация са оценени положително сред цялото население, имащо право на глас, а ефектът е най-видим при гражданите между 46 - 55 години.

Факторът възрастово разпределение има най-голямо значение при личностите от БСП. Данните показват, че гражданите оценили положителната роля на партията за развитието на общината са концентрирани във възрастовата група над 65+ години (54,5% от общия брой за респондентите). Тези тенденции са логични, тъй като времето, в което тези хора са живели съвпада със социалистическия период и с началните години на демократичните промени, където носталгията по комунистическия режим формира до известна степен новия облик на партията.

„Липсата на такива личности“ във всяко едно от разпределенията показва, че голяма част от хората не са успели да посочат партийни лидери или местни функционери, спомогнали за положителното развитие на общината. Най-осезаема е

тази тенденция при най-младите граждани. При това поколение тази проява вероятно може да бъде тълкувана чрез липсата на заинтересованост и апатията към обществено-политическите процеси. В обобщение може да се каже, че интересът към политическите процеси при младите е по-слаб, докато възрастното население е по-склонно да упражни правото си на глас. Това се дължи на оформени с времето обществени нагласи, навици и разбирания към политиката.

Дескриптивна статистика между въпросът „Какви личности според Вас са допринесли за положителни промени в развитието на община Бяла Слатина?“ и факторът „тип селище на община Бяла Слатина“ има за цел да покаже разпределението спрямо вида населено място (Таб. 19).

Таблица 19. ДЕСКРИПТИВНА СТАТИСТИКА МЕЖДУ ПРОМЕНЛИВИТЕ В ИЗСЛЕДВАНЕТО – ЛИЧНОСТИ, ДОПРИНЕСЛИ ЗА ПОЛОЖИТЕЛНИТЕ ПРОМЕНИ В РАЗВИТИЕТО НА ОБЩИНА БЯЛА СЛАТИНА И ТИП СЕЛИЩЕ

Тип селище	Представители на БСП	Представители на ДПС	Представители на ГЕРБ-СДС	Представители на друга партия	Личности извън политиката	Няма такива личности
Град Бяла Слатина	27.3	29.4	55.1	58.8	47.8	45.2
Село на 1000 жители	9.1	29.4	21.7	23.5	26.1	23.8
Село между 500-1000 жители	27.3	41.2	11.6	11.8	23.9	16.7
Село между 200-500 жители	9.1	-	10.1	5.9	2.2	11.9
Село под 200 жители	27.3	-	1.4	-	-	2.4
Total	100%	100%	100%	100%	100%	100%

При фактора селище може да бъде обобщено, че симпатизантите на БСП, взели участие в анкетата живеят и в града, и в селата. Тези на ДПС са съсредоточени в села с население между 500 - 1000 жители. Почти 30% от анкетираните, споделящи че личностите на ДПС имат положителен принос за техния живот, населяват града, а другите 30% са от селата Галиче, Попица, Търнава и Търнак. Това затвърждава концентрацията на техни привърженици в определени села и квартали на града.

Дескриптивна статистика между въпросът „Какви личности според Вас са допринесли за положителни промени в развитието на община Бяла Слатина?“ и „В кой от посочените периоди има най-добри условия за живот във Вашето семейство?“ са представени на Таб. 22.

Таблица 22. ДЕСКРИПТИВНА СТАТИСТИКА МЕЖДУ ПРОМЕНЛИВИТЕ В ИЗСЛЕДВАНЕТО – ЛИЧНОСТИ, ДОПРИНЕСЛИ ЗА ПОЛОЖИТЕЛНИТЕ ПРОМЕНИ В РАЗВИТИЕТО НА ОБЩИНА БЯЛА СЛАТИНА И ФАКТОР НАЙ-ДОБРИ УСЛОВИЯ ЗА ЖИВОТ НА СЕМЕЙСТВОТО

Период с добри условия на живот	Представители на БСП	Представители на ДПС	Представители на ГЕРБ-СДС	Представители на друга партия	Личности извън политиката	Няма такива личности
До 1989 г.	54.5	-	4.3	5.9	8.7	4.8
Между 1990 – 2008 г.	36.4	35.3	4.3	5.9	13.0	31
Между 2009 – 2020 г.	9.1	58.8	72.5	58.8	52.2	42.9
След 2020 г.		5.9	18.8	29.4	26.1	21.4
Total	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Личностите допринесли за положителни промени в развитието на община Бяла Слатина са разпределени по фактора времеви период, предлагащ най-добри условия за живот. Периодите са съобразени с историко-политическите процеси в страната и до голяма степен обхващат етапи на ясно изразени типове партийни системи. Периодът до 1989 г. има за цел да обхване тоталитарния период и онези граждани, при които носталгията и предпочитания към социализма кореспондират с личностите допринесли за положително развитие на общината. Спрямо дескриптивната статистика такива се очертават респондентите, оценили БСП като партията с най-големи заслуги в подобряването на техния живот.

Между 1990 г. и 2008 г. основни политически субекти на национално и местно ниво са БСП и СДС. Този период е оценен от симпатизанти на БСП с 36% и от ДПС с 35%, което би могло да се обясни с това, че двете формации заемат водеща роля в обществено-политическия живот след демократичните промени до появата на ПП ГЕРБ. Като цяло ранните години на демокрацията са слабо оценени от анкетираните, като множество фактори от различно естество оказват влияние – нова форма на управление в държавата, смяна на правителства и общински съвети с различен идеологически профил, подготовка и влизане на България в ЕС, финансови кризи и други.

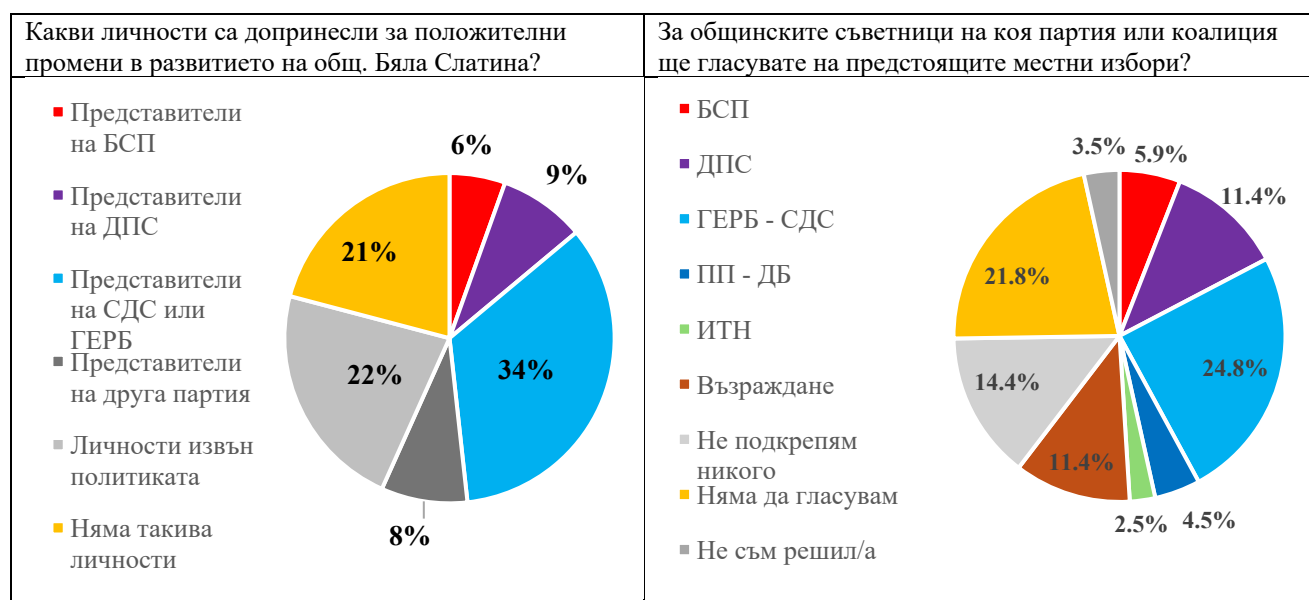
Периодът между 2009 - 2020 г. е характерен със засилено местно и национално присъствие на ГЕРБ - СДС. 73% от анкетираните казват, че за тях това е най-добрият период за живеене и споделят, че заслугите за това са именно на тази партийна

организация. Това е обяснимо и поради факта, че настоящият кмет е издигнат и подкрепен от ПП ГЕРБ. Партията има силно присъствие в местния парламент (12 общински съветници за периода 2019 - 2023 г. и 13 мандата за периода 2023 -2027 г.). Това гарантира мнозинство на ГЕРБ в местния общински съвет, което спомага за полесното приемане на закони и подпомагане работата на кмета. Иво Цветков е кмет от 2011 г., което е индикатор за един продължителен период, в който гражданите имат възможност да оценят дали той е допринесъл за положителното развитие на общината.

В периода 2009 – 2020 г. делът на средните месечни доходи между 1501 - 2000 лв. значително се увеличава. Тенденцията се запазва и след 2020 г. Това доказва подобрене в условията на живот, което съвпада с местното и национално управление на ГЕРБ и кореспондира с преобладаващият процент на респонденти споделили, че положителни промени в общината са извършени от представители на ГЕРБ - СДС.

В обобщение може да се каже, че близо 34% от анкетираните споделят, че личности на ГЕРБ-СДС са допринесли за развитието на общината (Фиг. 53).

Фигура 53. ВЪПРОСИ 9 И 11 ОТ АНЕКТНОТО ПРОУЧВАНЕ

Също така 25% от респондентите споделят, че ще гласуват за общински съветници ГЕРБ - СДС на предстоящите местни избори през 2023 г. Видимо е, че около 1/3 от анкетираните декларират доверие към политическите представители на ГЕРБ в общината, което условно може да се приеме и като значителна политическа и

социална ангажираност на местното управление към потребностите на населението. Това се затвърждава и от установената значителна корелационна зависимост между изразяването на мнение по въпроса за „Кои личности са допринесли за положителните промени в развитието на община Бяла Слатина“ и упражняване правото нас глас на местните избори през 2023 г. (Таб. 25).

**Таблица 25. ВЗАИМОВРЪЗКИ МЕЖДУ ОТГОВОРИТЕ ВЪВ ВЪПРОС 8 и 9.
КОРЕЛАЦИЯ ПО ПИЪРСЪН**

№	Въпроси 8 и 9	1	2
8.4	Личности допринесли за положителното развитие на община Бяла Слатина	*	645*
9	Гласуване на местни избори за общински съветници през 2023 г.	645**	*

На база проведеното емпирично изследване може да се формулира най-обща прогноза за съотношенията между основните политически партии в общинския съвет на Бяла Слатина. Водещо място заема ГЕРБ, тъй като партията има най-голяма подкрепа сред анкетираните. След тях се нареждат ДПС, БСП и ПП-ДБ. Аналогична е последователността на относителния дял на гласовете за тези партии на проведените избори за общински съвет през 2023 г. Точно тези четири формации попадат в местното управление, което затвърждава прогнозния характер на изследването. Вследствие на оценката работата на държавните и местни институции, може да се предвиди, че интересът към локалното управление тенденциозно ще продължи да бъде по-високо, тъй като гражданите имат най-близък и пряк поглед върху управленската дейност на тези политически органи.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В условията на XXI век електоралната география дава възможност за актуално проследяване на електоралното поведение и изборния процес в община Бяла Слатина чрез връзките между регионалните особености на географското пространство и електоралните предпочитания на избирателите. В настоящата работа са използвани връзките между географията, политологията, историята и всички други научни направления с цел извеждане на основни

причинно-следствени връзки между географското пространство и изборните резултати. Представени са редица показатели, даващи отговор, обяснение и логическа последователност на изборните резултати, на политическата мобилизация на гражданите, влиянието на политически партии в определени селища, динамиката на избирателната активност, характеристика на вътрешната политико-географска традиция и култура, състоянието на партийната и избирателна система.

Анализът и обобщението на трудовете, както на международни, така и на български автори очертават мястото на електоралните изследвания в системата на географските науки. Електоралното поведение може да се разглежда в контекста на политическото поведение като вид социално действие и в този смисъл произтича интердисциплинарното препокриване в предмета на изследване на поведенческата и електорална география. Вследствие на това са групирани основни критериите, оказващи влияние върху изборният резултат, като условно могат да бъдат характеризирани като природни, демографски, социално-икономически, историко-политически, политологични и електорални.

Направената актуализация на географския паспорт на област Враца има отношение към социално-демографската ситуация, а данните от електоралната статистика дават възможност за дефиниране на важни изводи за поведенческата традиция, свързана с изборния процес. Географският паспорт на областта представя своеобразен неин социално-икономически и електорален портрет, базиран на пропорции спрямо общата картина в страната.

Един от основните акценти на изследването е свързан с това да се характеризират електоралните съотношения между водещите политически формации. Това се налага вследствие на динамичните политически процеси и появата на множество партии в периода след 1990 г. Разглеждайки еволюцията на партийните системи и вътрешнопартийните процеси в национален план може да кажем, че за изследвания период водещи позиции в електоралните предпочитания на българите запазват партиите БСП, ДПС и ГЕРБ.

Проследявайки историческото развитие на партийните и изборителните системи, политическата традиция и култура, демографските и социално-икономически особености, картографски са представени изборните резултати между трите системи партии (БСП, ДПС и ГЕРБ). Изследването успява да покаже пространственото разпределение на електоралния избор на гласоподавателите на национално, областно и общинско ниво. Електоралните процеси се разглеждат през призмата на ниво България, но с основен фокус и препратка към изборното поведение в МИР Враца и по-специално това в община Бяла Слатина.

В периода 1990 – 2008 г. е на лице значителна подкрепа за БСП във всяка една от общините на област Враца. До известна степен тези резултати са вследствие на силно развитият комунистическия режим в целия Северозападния регион, който през годините запазва своите корени и наследство. Липсата на добре развита икономика и наличието на безработица са причини за подкрепа на левите партии, защитаващи широка система от социална защита. В годините след 2009 г. в общините Козлодуй, Бяла Слатина, Оряхово, Враца, Мизия и Криводол ГЕРБ са водеща политическа партия. С тези резултати окончателно може да се затвърди, че ГЕРБ постигат статута на най-голямата партия в областта. Въпреки етническият си облик ДПС се утвърждава като общонационална партия, а Движението получава най-голяма електорална подкрепа в общините Борован, Хайредин, Бяла Слатина и Мизия.

На база изборните резултати от парламентарен и местен вот се забелязват общи закономерности, сходни с тези за страната, но се открояват и промени в електоралното поведение на ниво област и ниво община. Промяната през годините на културно-политическа традиция, на обществените нагласи и настроения, социално-икономическите процеси и цялата динамика в демографската структура на населението рефлектират върху поведението на изборителите в община Бяла Слатина. Регионалните различия в електоралната структура за всички парламентарни избори през изследвания период очертават

някои тенденции спрямо партийните предпочитания. Чрез използването на математико-статистически методологични подходи (Индекс на локализация и Индекс на концентрация на привърженици) на сравнителна основа са изведени водещи тенденции в електоралното поведение в община Бяла Слатина.

В период 1991 – 2005 г. БСП е водеща политическа сила в община Бяла Слатина. Социално-икономическото развитие на общината след 1989 г. се отличава с висок дял заети в земеделието, шивашката промишленост и машиностроенето. В началните години на прехода и възлаганите надежди към държавната власт за запазване статуквото на тези отрасли повишават популярността на левите партии и по-специално тази на БСП. Безработицата и широкото разпространение на селския начин на живот са предпоставки за лява политическа ориентация. През последните близо 10 години партията намалява броя на своите поддръжници на общинско ниво, а индексът на локализация на предсрочните парламентарни избори в периода 2021 - 2023 г. е най-нисък (между 0.86% и 1.09%).

В периода 1991 - 2005 г. ДПС има относително слаба локализация на привърженици в общината (0,49%), но след 2009 г. локализацията на електорат се увеличава, като стойностите достигат до над 1%. Чрез постоянство и изграждане на вътрешно-културни отношения в определени населени места и квартали от общината, ДСП успява да мобилизира електорат, които тенденциозно да ги подкрепя. Части от този електорат кореспондира с компактната селищна обособеност на ромските етнически групи, което е предпоставка за формирането на колективно самосъзнание и се оказва водещо в социалната сфера на отношения.

Политическа партия ГЕРБ има най-добро цялостно електорално представителство в общината спрямо другите две системни партии. Наблюдава се висока локализация на политически привърженици и с основание може да твърдим, че в това географско пространство има концентриран твърд електорат на ГЕРБ. Благодарение на добре развитата мрежа от структури и солидно

представителство в местната власт партията продължава да систематизира и мобилизира своя вот в общините на област Враца.

Изведените и анализирани статистически данни на по-ниските териториални нива (селище и секционна зона) стесняват обхвата на изборната подкрепа и дават възможност за пълно разкриване на политическата конфигурация на електоралните нагласи и изборните резултати. Вследствие на това се забелязва ясно изразената диференциация на вота между отделните населени места и части на града.

В периода от 2009 до 2021 г. БСП получава изборна подкрепа над 25% в селата Драшан, Габаре, Тлачене и Враняк. Тези населени места се характеризират с отдалечеността от общинския център, а в Драшан и Габаре транспортната инфраструктура е силно амортизирана и не предполага бърз и лесен достъп до града. В тази южна част на общината населението е предимно застаряващо, а повечето младите хора са мигрирали в чужбина. В периода 2022 - 2023 зоните с по-силна електорална подкрепа за левицата са Соколаре, Търнак и Драшан, поради наличието на преобладаващо възрастно население в тези места. Подкрепата за БСП се изразява между 9.27% – 11.80% от действителните гласове. На база сравнителния анализ и осреднените данни от последните парламентарни избори може обобща, че територии с твърда електорална подкрепа за БСП в общината не съществуват, тъй като левицата губи близо 20% от електората си в почти всички населени места.

При ДПС електората е съсредоточен в най-големите по численост села – Галиче, Алтимир, Търнава и Попица, в които най-силно е застъпено земеделието. В тези населени места партията играе ролята на катализатор на електоралното поведение на ромските общности. ДПС запазва стабилни позиции и надгражда относителния дял на изборните резултати с близо 10% в периода 2022 – 2023 г..

При ПП ГЕРБ може да се обобща, че твърдите ядра на партията са концентрирани в населените места Бъркачево, Тлачене, Буковец и Драшан,

където те получава между 61 – 81% от действителните гласове. Стабилно присъствие с над 50% партията поддържа в Габаре, Враняк и Попица. Обществената подкрепа за партията до известна степен се дължи и на положителния образ на кмета, в следствие на управленски резултати. С основание може да кажем, че в общината привържениците на ГЕРБ демонстрират устойчиви електорални нагласи чрез избирателен вот, който се превръща в регионална черта и фактор в социално-културната рационализация.

При разкриване на електоралните тенденции в град Бяла Слатина може да се обобщи, че секционните зони, разположени в Югозападната градска периферия се характеризират с изборна подкрепа за ДПС, където е локализирана ромската махала. Зона с по-засилена подкрепа за ГЕРБ е обособена в тази част на града, която е по-близо до индустриалната зона и условно може да определим тези жители като такива със среден стандарт на живот. Част от секционните зони с подкрепа за ГЕРБ обхващат най-старите територии на града и население, живеещо в центъра. За тях отличително е, че са по-дясно ориентирани. Секционните зони, характеризиращи се с най-голям дял гласоподаватели за БСП чисто исторически се развиват като квартали по време на социализма, когато са построени няколко големи жилищни комплекса. Носталгията и установените традиции на част от гражданите в тези градски райони оказват влиянието върху политическите предпочитания. Фрагментирането на вота поради появата на нови формации най-силно се забелязва в общинския град. В периода 2021/22 – 2023 г. в политическия процес се появяват нови формации, отслабващи влиянието на част от системни такива. Гласоподавателите в град Бяла Слатина са по-склонни към подкрепата за нови партии, като част от тях се ориентират в подкрепа на Продължаваме промяната – Демократична България.

Кризата на българския парламентаризъм рефлектира на местно ниво и се очертава като явление с дългосрочен характер. Слабата представителност на парламентарните конфигурации, фрагментацията и поляризацията, неясната и

флуидна структурираност на парламентарното пространство са фактори, чието въздействие оказва влияние на местно ниво. Конюнктурата на моментния политически избор е индикатор за утвърждаване или отдалечаване от традиционните политически представители. В община Бяла Слатина и двете тенденции са валидни, тъй като се наблюдава утвърждаване на ПП ГЕРБ и ДПС, но и известно отдалечаване от БСП през последните 10 години. В периода 1991 - 2009 г. в община Бяла Слатина лидерски позиции заема БСП. С появата на ГЕРБ на политическата сцена през 2009 г. ситуацията се променя и партията успява да затвърди позиции и да печели многократно парламентарните и местни избори. ДПС успява да разпространи влияние в общината и тенденциозно да надгражда локализацията на привърженици, въпреки липсата на турско и мюсюлманско малцинство.

Проведеното електорално поведенческо проучване в община Бяла Слатина дава основание да се изведат корелационни връзки между демографски и социално-икономически показатели, и изборните предпочитания, и нагласи на анкетиранияте. Вследствие на проведеното изследване може да се заяви, че се наблюдават вътрешно-общински политически различия в електоралното поведение на респондентите. Това дава възможност за разкриване на релевантни електорално-териториални общности със специфични поведенчески особености. Въпреки представените връзки между променливите в изследването, важно значение за коя партия или коалиция ще гласуват гражданите има степента на мобилизация осъществена от политическите партии. Под сериозно внимание трябва да се вземе социализацията на индивида, неговата политическа култура, както и установените възгледи и идеали в неговата социална и семейна среда. Добре развитите местни структури и инициативни на политическите партии също са важен компонент за електоралното поведение.

ОСНОВНИ ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Апробирани са широк набор от разнообразни методи, което увеличава научно-изследователската стойност на дисертационния труд. С най-голям принос са индексите на локализация и концентрация на политически привърженици, методите, използвани при анализа на данните от анкетното проучване и методът на географския паспорт на област Враца. При географския паспорт традиционните социално-икономически показатели са допълнени и с електорални данни, което създава по-добри корелационни възможности;
2. Апробирани са частни методи за корелационен анализ, на които е базирана методологията на географския паспорт и концепцията за електорална поведенческа памет. За целта се изследват изборните резултати между трите системни партии (БСП, ДПС и ГЕРБ) на общинско и селищно ниво, свързани с класически за пространствения анализ индекси.
3. Извършено е задълбочено изследване на факторите, оказващи влияние върху електоралното поведение на разнообразни по вид пространствени нива – област, община, град, село, квартали, секции. Целта е разкриване на основните особености и тенденции в изборния процес на фона на обществено-политическите процеси в страна в периода 1990 - 2023 г.
4. Извършено е методологически научно-обосновано анкетно проучване, чрез което се прави опит за извеждане на причинно-следствени връзки между социално-демографските особености на имащите право на глас, електоралното поведение и изборните резултати вкл., и за прогнозни цели.

ПУБЛИКАЦИИ СВЪРЗАНИ С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Русев, М., Владимирова, П., Луканов, К., **Нинова, Р.**, Ретроспектива и перспектива в електоралната география: прогноза за местните избори 2019, - В: Геополитика & геостратегия: Списание за геополитика, стратегии и анализи, бр. 5/2019, ISSN - 1312-4579 COBISS.BG-ID – 1121872612. <https://geopolitica.eu/2019/178-broy-5-2019/3069-retrospektiva-i-perspektiva-v-elektoralnata-geografiya-prognoza-za-mestnite-izbori-2019?fbclid=IwAR1jUBPKSyqdwSghZA dng1K0LPq9WjvxSIFB2dTgwSo-EJOSVIE8qybPGiU>

2. Русев, М., Владимирова, П., Луканов, К., **Нинова, Р.**, Прогнози и крайни резултати на Местни избори 2019 (географска интерпретация), Сборник от научна конференция по повот 35 години „География“ във Великотърновски университет „Св. Св. Кирил и Методий“, 22 ноември 2019, Велико Търново, ISBN: 978-619-90940-9-9.
3. Roussev, M., Vladimirova, P., Lukanov, K., **Ninova, R.**, Retrospective and perspective in electrical geography (local elections'2019 forecast), SocioBrains, ISSN 2367-5721, Journal homepage: www.sociobrains.com, International scientific refereed online journal with impact factor, Issue 66, february 2020, p. 299. [http://sociobrains.com/MANUAL_DIR/SocioBrains/Issue%2066,%20February%202020/Human%20Georgaphy/8 %20Marin%20Roussev,%20Pavlinka%20Vladimirova,%20Ralitsa%20Ninova,%20Christian%20Lukanov,%20Bilyana%20Tasheva.pdf?fbclid=IwAR12fQLabDGKI7hHxO_a6tftpugCYMMWskuatv5VepoIt_W1KpAGO5v28s](http://sociobrains.com/MANUAL_DIR/SocioBrains/Issue%2066,%20February%202020/Human%20Georgaphy/8%20Marin%20Roussev,%20Pavlinka%20Vladimirova,%20Ralitsa%20Ninova,%20Christian%20Lukanov,%20Bilyana%20Tasheva.pdf?fbclid=IwAR12fQLabDGKI7hHxO_a6tftpugCYMMWskuatv5VepoIt_W1KpAGO5v28s)
4. Русев, М., Владимирова, П., Луканов, К., **Нинова, Р.**, „За достоверността на една географска електорална прогноза“, Геополитика & геостратегия: Списание за геополитика, стратегии и анализи, бр. 6/2020, ISSN - 1312-4579 COBISS.BG-ID – 1121872612, <https://geopolitica.eu/2020/187-broy-6-2020/3295-za-dostovernostta-na-edna-geografaska-elektoralna-prognoza?fbclid=IwAR3cjJSt0aEzulniVvSqekASf-IAVsJLecDICAkHF9wVX-fKeLugniXguIo>
5. Русев, М., Владимирова, П., Луканов, К., **Луканова, Р.**, „Електорална географска традиция и системни партии: прогнозни пропорции за изборите през 2021“, София, 2021, бр. 2/2021, <https://geopolitica.eu/2021/190-broy-2-2021/3352-elektoralna-geografaska-traditsiya-i-sistemni-partii-prognozni-proporsii-za-izborite-prez-2021>
6. Русев, М., Владимирова, П., Луканов, К., **Луканова, Р.**, „Вътрешната геополитика на Република Турция: електорална традиция и макрорегионални основи при прогнозиране на изборните резултати“, София, 2021, бр. 4/2021, <https://geopolitica.eu/2021/192-broy-4-2021/3406-vatreshnata-geopolitika-na-republika-turtsiya-elektoralna-traditsiya-i-makroregionalni-osnovi-pri-prognoziranje-na-izbornite-rezultati>
7. **Луканова, Р.**, „Електорален портрет на регионите, подкрепящи партия ДПС“, Сборник „Образование, география и културен туризъм. Юбилеен сборник в чест на 60-годишнината на професор доктор на науките Стела Дерменджиева (част 2)“, ISBN: 978-619-208-341-0, 2023 <https://ph.uni-vt.bg/bookinfo.aspx?bid=767>

Благодарности: Изказвам своята благодарност за предоставената ми възможност да защита дисертационната си теза в СУ „Св. Кл. Охридски“ и по-конкретно на научния ми ръководител проф. Марин Русев, членовете на катедра „Регионална и политическа география“ и другите катедри от Геолого-географски факултет, от преподаватели и изследователи в други факултети на СУ „Св. Кл. Охридски“.